

Tema broja Izbori u Nemačkoj 2021.

Izbori u Nemačkoj 2021.

Slaviša Orlović

Izbori u Nemačkoj 2021: da li je promena partijskog sistema, kancelara i vladajuće koalicije istovremeno i promena politike

Milan Krstić

Uticaj nemačkih izbora na transatlantske odnose: (ne)očekivani izazovi i potencijali

Despot Kovačević

Odnos Nemačke prema aktuelnim pitanjima na Zapadnom Balkanu kroz prizmu izbora 2021.

Stefan Surlić

Citrus koalicija i obrisi savremenog ustavnog patriotizma u Nemačkoj

Nemanja Rujević

Površnost i predrasude: Slika Srbije u nemačkim medijima

Mirko Dautović

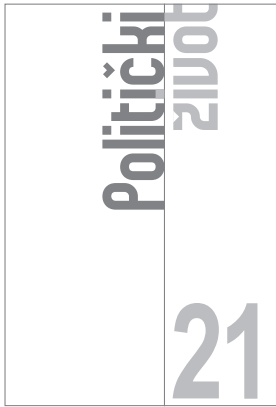
Analiza koalicionog dogovora nove nemačke vlade iz novembra 2021: poglavlje VII - spoljna politika Nemačke

Izborni rezultati parlamentarnih izbora u Nemačkoj 2021. godine

Prikaz

Marina Milosavljević

Branko Milanović, Kapitalizam sam, Budućnost sistema koji vlada svetom

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

CENTAR ZA
DEMOKRATIJU

Politički život

Redakcija

Prof. dr Slaviša Orlović (FPN; glavni i odgovorni urednik), Prof. dr Slobodan Marković (FPN), Prof. dr Vladimir Vuletić (Filozofski fakultet), Prof. dr Predrag Bijelić (Ekonomski fakultet), dr Gazela Pudar Draško, naučna saradnica (Institut za filozofiju i društvenu teoriju), Prof. dr Dušan Spasojević (FPN), Doc. dr Milan Krstić (FPN, spoljna politika i EU), Doc. dr Despot Kovačević (FPN, Region), Doc. dr Ivana Jakšić (FPN, Političko ponašanje i kvantitativna istraživanja)

Međunarodna redakcija

Prof. dr Spiros Economidis, London School of Economics and Political Science (LSE), London, Prof. dr James Ker-Lindsay, London School of Economics and Political Science (LSE), London, Prof. dr Cirila Toplak, Fakultet društvenih nauka, Univerzitet u Ljubljani, Prof. dr Olivera Komar, Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore, Prof. dr Damir Kapiđžić, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Programski savet

Prof. dr Vukašin Pavlović (predsednik), prof. dr Vučina Vasović, prof. dr Čedomir Ćupić, prof. dr Ratko Božović, prof. dr Goran Bašić

Sekretar redakcije

Ivana Jakšić

Izdavač

Centar za demokratiju, Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Za izdavača

Prof. dr Dragan Simić

Adresa

Jove Ilića 165, Beograd
e-mail: politickizivot@fpn.bg.ac.rs

Dizajn

Goran Ratković

Prelom

Olivera Tešanović

Lektura i korektura

Olivera Veličković

Tiraž

100 primeraka

Priprema i štampa

Ćigoja štampa

<https://www.fpn.bg.ac.rs/politicki-zivot>

CIP – Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

32

POLITIČKI život : časopis za analizu politike / glavni urednik Slaviša Orlović. – 2021, br. 21 (novembar) – . – Beograd (Jove Ilića 165) : Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka : 2014 – (Beograd : Ćigoja štampa). – 24 cm

Dva puta godišnje.

– je nastavak: Analiza politike = ISSN 2217-6233

ISSN 2217-7000 = Politički život

COBISS.SR-ID 186943756

Tema broja: Izbori u Nemačkoj 2021.

Slaviša Orlović Izbori u Nemačkoj 2021: da li je promena partijskog sistema, kancelara i vladajuće koalicije istovremeno i promena politike	9
Milan Krstić Uticaj nemačkih izbora na transatlantske odnose: (ne)očekivani izazovi i potencijali	25
Despot Kovačević Odnos Nemačke prema aktuelnim pitanjima na Zapadnom Balkanu kroz prizmu izbora 2021.	37
Stefan Surlić Citrus koalicija i obrisi savremenog ustavnog patriotizma u Nemačkoj	49
Nemanja Rujević Površnost i predrasude: Slika Srbije u nemačkim medijima	61
Mirko Dautović Analiza koalicionog dogovora nove nemačke vlade iz novembra 2021: poglavlje VII – spoljna politika Nemačke	65
Izborni rezultati parlamentarnih izbora u Nemačkoj 2021. godine	75
Prikaz	
Marina Milosavljević Branko Milanović, <i>Kapitalizam sam, Budućnost sistema koji vlada svetom</i>	77

Issue theme: Parliamentary election in Germany 2021.

Slaviša Orlović Elections in Germany 2021: is the change of the party system, the chancellor and the ruling coalition at the same time, also a change of policy 9

Milan Krstić The impact of the German elections on transatlantic relations: (un)expected challenges and opportunities 25

Despot Kovačević Germany's attitude towards current issues in the Western Balkans through the prism of the 2021 elections 37

Stefan Surlić The Citrus Coalition and the Outlines of Contemporary Constitutional Patriotism in Germany 49

Nemanja Rujević Superficiality and prejudices:
The image of Serbia in the German media 61

Mirko Dautović Analysis of the coalition agreement of the new German government from November 2021:
Chapter VII - German foreign policy 65

Results of parliamentary elections in Germany 2021. 75

Book review

Marina Milosavljević Branko Milanović, *Kapitalizam sam, Budućnost sistema koji vlada svetom* 77

Izbori u Nemačkoj 2021.

UDK 324:329(430)

Izbori u Nemačkoj 2021: da li je promena partijskog sistema, kancelara i vladajuće koalicije istovremeno i promena politike

Sažetak

U ovom radu bavim se parlamentarnim izborima u Nemačkoj 2021. godine. Osim konstatacije da je došlo do promene partijskog sistema, vladajuće koalicije, kancelara, pokušavam da odgovorima da li je došlo i do promene politike. Drugim rečima, da li se radi o vladi kontinuiteta ili su Liberali i Zeleni doneli sveže ideje i svež vazduh (zelenu agendu) koja bitno menja politiku. Na početku analiziram izborne rezultate odgovarajući na pitanje ko su pobednici i gubitnici izbora. Da li je SPD pobedila ili CDU/CSU izgubila izbore? Kakva je bila partijka kompeticija, koje teme su dominirale u kampanji, kako su glasali građani Nemačke na relaciji: istok - zapad, urbano - ruralno, obrazovaniji - manje obrazovani, mladi - stari, muško - žensko. Ovi izbori su pokazali krizu liderstva unutar CDU, krizu liderstva unutar Nemačke, a da li i Nemačke unutar EU. Na kraju se bavim koalicionim pegovorima i postignutim koalicionim sporazumom: politikom i kadrovskim rešenjima. Nemačka je nakon šesnaest godina dobila novog kancelara Olafa Šulca, koji je bio vicekancelar odlazeće kancelarke Angele Merkel. On i SPD ostaju u vladi, sada sa ključnom ulogom, dok Liberali i Zeleni unose značajnu svežinu i entuzijazam. To je istovremeno i nova paradigma i novi narativ i kontinuitet i modernizacija, pre svega u pogledu klime, infrastrukture, digitalizacije obrazovanja i zdravstva.

Ključne reči

izbori, partijska kompeticija, koalicioni pregovori, kriza liderstva, zelena agenda i digitalizacija

* Autor je redovni profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, E-mail: slavisa.orlovic@fpn.bg.ac.rs

Na parlamentarnim izborima u Nemačkoj 2021. godine od 60,4 miliona građana sa pravom glasa, na izbore je izašlo njih 76,6 odsto. Nakon nekoliko vlada „velike koalicije”, vladu formira koalicija „semafor” nazvana po bojama SPD (crvena), Liberali (žuta) i Zelena stranka (zelena). Dve najveće stranke CDU/CSU i SPD nisu više tako velike (obe ispod 30 odsto), dve stranke su narasle (Zeleni i Liberali), dve stranke su potisnute na marginu na krajnjoj levisi Linken i krajnjoj desnici Alternativa za Nemačku. Odlazak Angele Merkel najavio je krizu liderstva unutar CDU, unutar Nemačke i unutar EU. SPD je na vlasti u kontinuitetu, ali će Liberali Zeleni dopuniti i bitno izmeniti političku agendu.

Izborni rezultati: analiza i interpretacija - ko su dobitnici a ko gubitnici izbora?

Na parlamentarnim izborima u Nemačkoj 2021. godine najviše glasova osvojili su SPD 25,7% (206 poslanika), zatim CDU/CSU 24,1% (pala na 200 poslanika), Zeleni 14,8% (118 poslanika), Liberali 11,5% (92 poslanika), Alternativa za Nemačku 10,3% (83 poslanika) i Linke 4,9% (39 poslanika). Pobednici ovih izbora su SPD, Zeleni i Liberali. Gubitnici su pre svega CDU, ali i Alternativa za Nemačku i Linke. SPD su se vratili na velika vrata. Prvo, što su osvojili najviše glasova, ili 5 odsto više nego na prethodnim izborima, i drugo, zato što formiraju vladu sa svojim kancelarom i što su se otrgli iz zagrljaja CDU nakon tri zajedničke vlade „velike koalicije” (2005, 2013, i 2017.). CDU/CSU (Unija) je izgubila skoro devet odsto glasova i sišla sa vlasti nakon šesnaest godina. Postavlja se pitanje da li su Socijaldemokrate (SPD) pobedili ili su Demohrišćani (CDU) izgubili izbore. (<https://socialeurope.eu/the-improbable-victory-lessons-of-the-spds-election-win>).

Socijaldemokrate su prošle kroz teško vreme opadanja popularnosti, u zagrljaju konzervativne CDU/CSU u vladama Angele Merkel od 2013. i čestih smena lidera (Zigmund Gabrijel, Martin Šulc, Saskija Esken i

Norbert Valter-Borjans, Olaf Šulc). Angela Merkel je inkorporirala njihove socijaldemokratske politike. SPD je izgubio status jedne od narodnih partija 'people's parties' (*Volksparteien*). Socijaldemokrate su početkom godine bili ispod 15% pa su rasli, Zeleni su porasli blizu velikih stranaka pa su padali. SPD je na poslednjim stranačkim izborima za vodstvo partije izabralo levičare i antiestablišment kandidate (Saskija Esken i Norbert Valter-Borjans, levo krilo, *left wing*), ali za kandidata za kancelara ličnost centra (centristu) i establišmenta Martina Šulca i dalo šanse nemačkim biračima da izaberu promenu sa kontinuitetom. To znači desnu ruku Angele Merkel u vladi i ministra finansija, ali i novu ličnost, stranku i donekle politiku. Ono što je Merkel radila Socijaldemokratama ulazeći im u biračko telo, to je sada Šulc uradio Konzervativcima, predstavljajući se kao njen naslednik. Olaf Šolc, kao zamenik kancelarke i ministar finansija postepeno je stvarao sliku da je on naslednik Angele Merkel. Šolc je pobednik tri TV debate. Iza efikasne kampanje Šolca stoji briljantni marketinški stručnjak Rafael Brinkert.

Tabela 1: Poređenje glasova i mandata na parlamentarnim izborima u Nemačkoj 2017- 2021.

Partija	Procenat glasova 2017.	Mandati 2017.	Ankete	Procenat glasova 2021.	Mandati 2021.	Plus/Minus mandata
CDU	30,2 (26,8)	200	22-23%	24,1%	CDU/CSU 197	- 49
CSU	7 (6,2)	46				
SPD	24,6 (20,5)	153	25-26%	25,7%	206	+ 53
DIE LINKE	8,6 (9,2)	69	5-7%	4,9%	39	- 30
GRÜNE	8 (8,9)	67	14-17%	14,8%	118	+ 51
FDP	7 (10,7)	80	12%	11,5%	92	+ 12
AfD	11.5 (12,6)	94	10-11%	10,3%	83	- 11

Od 399 izbornih jedinica, u parlamentu je 736 poslanika (368 je potrebno za većinu)

Broj prekomernih mandata:

1953. - 3 prekomerna mandata

2005. - 16 prekomerna mandata

2009. - 24 prekomerna mandata

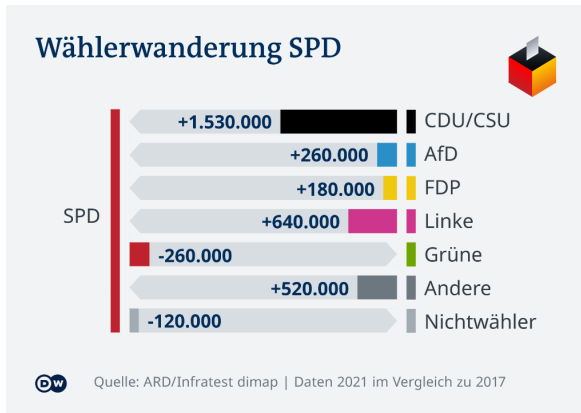
2013. - 33 prekomerna mandata

2017. - 111 prekomerna mandata

2021. - 138 prekomerna mandata¹

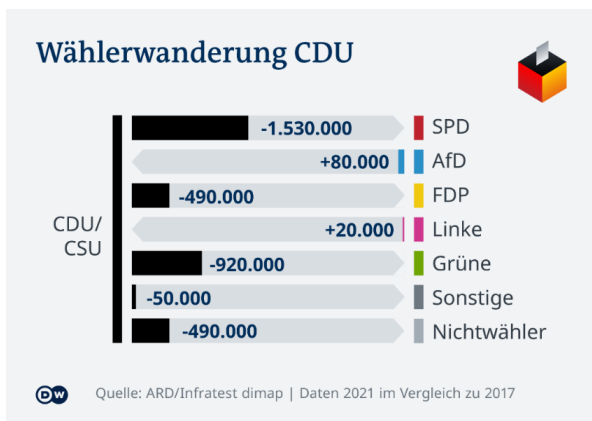
[1] O ovome sam detaljnije pisao u: Orlović Slaviša, Politički sistem, izbori i formiranje vlade u Nemačkoj, *Politički život*, br.15, 2018.

Odakle su došli glasovi za SPD? SPD je dobila glasove 1.530.000 od CDU/CSU, 640.000 od Linken, 260.000 od Alternative za Nemačku, 180.000 od Liberala i 520.000 od ostalih.

Izvor: <https://www.dw.com/sr/kako-su-izbori-pokazali-podele-nema%C4%8Dkog-dru%C5%A1tva/a-59349688> (Novembar 2018.)

CDU/CSU je ostvarila najslabiji rezultat u istoriji. Kome su otišli glasovi CDU/CSU i odakle su im došli? Unija (CDU/CSU) je „iskrvarila” 1.530.000 glasova na socijaldemokrate, 920.000 na Zelene, 490.000 na Liberala i 80.000 na desničarsku Alternativu za Nemačku.

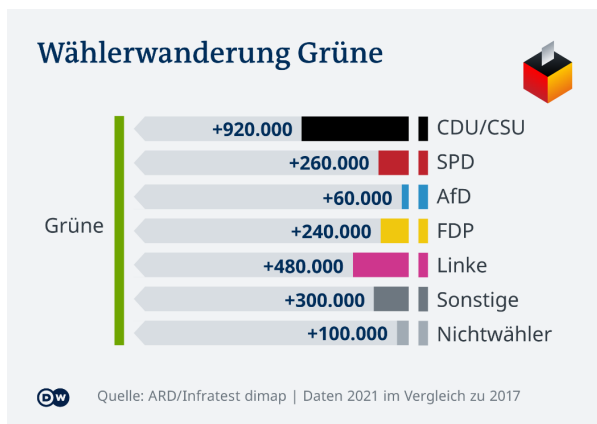
Izvor: <https://www.dw.com/sr/kako-su-izbori-pokazali-podele-nema%C4%8Dkog-dru%C5%A1tva/a-59349688> (Novembar 2018.)

Zašto je CDU/CSU izgubila izbore? CDU/CSU je predvodila četiri uzastopne vlade sa Angelom Merkel (16 godina). Merkelova se u decembru 2018 povukla sa čela stranke a ostala na čelu vlade. Po nekim interpretacijama, Merkel je CDU/CSU (Uniju) „toliko odgurala levo, da

su granice prema Socijaldemokratama i Zelenima praktično nestale” (Austrijski dnevni list *Di Prese* 20. oktobra). Nemački politolog Verner Pacelt (Werner Patzelt) ovo komentariše na sledeći način: „Dva puta su delegati CDU-a sprečili da partija zauzme alternativni kurs prema politici kancelarke. Prvo su birali Anegret Kramp-Karenbauer, posle nje Lašeta. Od oboje su očekivali nastavak kancelarkine politike, a kad su to dobili, proglasili ih za politički otpad.” (<https://www.rts.rs//page/oko/sr/story/3320/svet/4561515/nemacka-izmedju-merkelizma-i-eko-socijalizma.html>). Merkel je 2018. izabrala naslednicu na čelo CDU Anegret Kramp-Karenbauer, koja je otišla sa čela CDU 2020., posle izbora u Tiringiji i saradnje sa Alternativom za Nemačku. Verovatno je i greška što Demohrišćani nisu prihvatili lidera CSU Markusa Zedera (Predsednika vlade Bavarske) za kandidata za kancelara jer je bio popularniji od Armina Lašeta. Neuspehu CDU/CSU doprinele su i neke nepredviđene okolnosti kao što su: velike poplave u vreme izborne kampanje, pandemija, afere sa plagijatima, kriza u Afganistanu i kriza liderstva unutar CDU.

Osim SPD-a dobitnici i/li pobednici su i Zeleni i Liberali, kako značajnim porastom glasova, a Liberali 4,5% u odnosu na 2017., tako i ulaskom u vladu. Zeleni su sa svojim „programom za budućnost” ostvarili istorijski rezultat i skočili za 6,8%. Liberali su 2004. Nakon vlade sa CDU/CSU ostali van parlamenta. Nakon izbora 2017. su napustili pregovore o vladi a sada skočili 4,5%.

Čiji glasovi su otišli ka zelenima? Zeleni su privukli glasove sa svih strana: od CDU/CSU 920.000, od Linke 480.000, od Socijaldemokrata 260.000, od Liberala 240.000, čak i od Alternative za Nemačku 60.000 birača.

Izvor: <https://www.dw.com/sr/kako-su-izbori-pokazali-podele-nema%C4%8Dkog-dru%C5%A1tva/a-59349688> (Novembar 2018.)

Najlošije je prošla krajnja levica Linken koja je jedva prešla cenzus, osvojivši 4,9 glasova (3,7%manje), dok je Alternativa za Nemačku izgubila 1,2% glasova.

Priroda kompeticije i partijski sistem

Nemačka je i dalje glasala za centar, ali malo više za dve manje stranke (Zelene i Liberale) a malo manje za dve najveće stranke (SPD i CDU/CSU) u odnosu na prethodne izbore. Nijedna od dve najveće stranke nije osvojila ni 30%. Stiče se utisak da su i birači i dve velike stranke pokazali da su umorni od „velike koalicije” (12 godina). Desila se centripetalna partijska kompeticija (ka centru sa odgovornom umerenošću) i dizajniran je partijski sistem umerenog pluralizma. I dalje je sedam stranaka u Bundestagu (uključujući CDU koji deluje samo u Bavarskoj kao sestrinska stranka CDU). Dve veće stranke levog i desnog centra (SPD i CDU/SCU), nisu više tako velike (obe ispod 30%). Dve manje stranke levog i desnog centra (Zeleni i Liberali) porasle su značajno.

Tabela 2: Stranke u Nemačkoj na skali levo-desno sa procentima glasova i brojem mandata

Die Linke	Grüne	SPD	CDU	FDP	CSU	AFD				
4% (39)	14,8% (118)	25,7% (206)	24,1% (200)	11,5% (92)		(10,3 (83)				
.....										
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Levo						Desno				

Boldovane su stranke koje ulaze u vladu sa 52% osvojenih glasova i 416 (od 736) mandata.

Ideološki prostor međupartijske kompeticije daje jednaku važnost dvama mogućim pravcima takmičenja (nadmetanja): centripetalno (ka centru) i centrifugalno (od centra). Ove četiri stranke (CDU/CSU, SPD, Zeleni i Liberali) potisnule su krajnje levičarsku (Linken) i krajnje desničarsku (Alternativu za Nemačku) ka polovima i nisu dozvolile cepanje sistema, već ojačale i proširile centar. Stranke centra su odbranile sistem od ekstrema! To je dovelo stranke u stanje očuvanja konsenzusa. Ovde se desilo ono što je Đovani Sartori u svojoj klasičnoj studiji o političkim partijama opisao da stranke ekstremne levice i ekstremne desnice „niti žele centripetalno takmičenje, niti bi time mogle mnogo dobiti. One, svoje ciljeve najbolje ostvaruju cepanjem sistema na suprostavljene polove” (Sartori, 2002:306). Neekstremni birači pozicioniranje u centru shvataju kao sigurnu poziciju, koja najbolje osigurava opstanak postojeće demokratije. Pozicija centra utelovljuje „logiku centra”, to jest, odbranu od ekstrema (Orlović, 2010:126-131). Alternativa za Nemačku ne samo da je zabeležila pad, već nije na vlasti nigde u Nemačkoj, iako je u 16 saveznih

država na vlasti 9 različitih koalicija. SPD i CDU su izbegli ili uspeali da se krajnja desnica ne uvede u glavni tok (mejnstrim), tako što bi pod pritiskom usvojili njihove ideje i/li retoriku. Iako je bilo istupa poput Lašeta (CDU) tokom talibanskog preuzimanja Afganistana kada je izjavio „ne sme da se ponovi 2015. kada je Nemačka primila milion izbeglica“, što je komentarisano kao blamaža. Jan Verner Miler poentira ovaj proces na sledeći način: „velike koalicije levog i desnog centra neće nužno ojačati političke ekstreme i konačno, socijal-demokratske stranke mogu dobro da prođu na izborima i bez podilaženja nativizmu i islamofobiji“. (<https://pescanik.net/dobre-i-lose-vesti-sa-nemackih-izbora/>)

Koje teme su dominirale u kampanji? Dominantne teme u kampanji bile su socijalna sigurnost, ekonomija i zaštita životne sredine. Čim imigrantska kriza nije u prvom planu, Alternativa za Nemačku nema temu na kojoj jaše. Zeleni su nametnuli klimatsku agendu na putu ka „klimatskoj vladi“. Ova tema delovala je uverljivo u okolnostima velikih poplava koje su zahvatile Nemačku neposredno pre izbora. Liberali veruju u tržište, forsiraju digitalizaciju i smanjivanje birokratije. Oni žele zaštitu klime bez povećanja poreza. Prema istraživanjima koje je preneo *Deutsche Welle* (DW), pokazalo se da je biračima Zelenih u 82 odsto slučajeva najvažnija zaštita klime, biračima Demohrišćana u 43 odsto da im je najvažnije ekonomija. Glasačima i Socijaldemokrata najbitnija je socijalna sigurnost (44%), kao i Levici to isto (39) i klima (32). Glasačima Liberala najvažnija je ekonomija, zapošljavanje i finansijska politika, a kod pristalica Alternative za Nemačku su prve dve teme migracija (40) i odnos vlasti prema pandemiji (18). (<https://www.dw.com/sr/kako-su-izbori-pokazali-podele-nema%C4%8Dkog-dru%C5%A1tva/a-59349688>)

Kako su izbori pokazali podele u nemačkom društvu? Demohrišćani su jaki na jugu Nemačke, naročito u Bavarskoj i ruralnim delovima zapadne Nemačke. Socijaldemokrate su jake na zapadu, tradicionalno uzele Rursku oblast, i dominirale u ostalim delovima zemlje. Jug bivše Istočne Nemačke – posebno u Saksoniji i Tiringiji – osvojila je desničarska Alternativa za Nemačku. Zeleni su svuda jaki u urbanim sredinama, čak i u Minhenu, srcu Bavarske. Izlaznost na izbore je veća tamo gde su ljudi bogatiji. Rekordna izlaznost bila je u okolini Minhena (84,85), a najmanja u jednomokrugu u Duizburgu u Rurskoj oblasti (63,3%).

Kako su glasali građani Nemačke na relaciji istok-zapad? Izborni rezultati otkrivaju da i nakon 31. godine još uvek postoje velike razlike između Istoka i Zapada. Desničarska stranka Alternativa za Nemačku (AfD) je ostvarila uspeh na istoku, posebno u pokrajinama Saksoniji i Tiringiji, dok su etablirane stranke, kao što su Socijaldemokrati, Demohrišćanska unija, stranka Zelenih i Slobodne demokrate (FDP), odnele najviše glasova u ostalim pokrajinama (<https://www.dw.com/sr/jedinstvo-je-mnogo-vi%C5%A1e-od-ujedinjenja/a-59386781>)

Kako su glasali na relaciji urbano-ruralno? Pre par decenija važilo je da u Nemačkoj – Socijaldemokrate dobijaju grad a Demohrišćani selo. Demohrišćani su i dalje najjači u ruralnim područjima, dok SPD više nije

samo gradska partija. Zeleni i Levica bolje stoje u urbanim sredinama, a Alternativa za Nemačku je jača na selu i na istoku Nemačke.

Kako su glasali građani Nemačke u odnosu na nivo obrazovanja? Obrazovaniji glasaju za Zelene, manje obrazovani za velike stranke i za desnicu.

Kako su glasali stari i mladi? Mladi protiv starih. Najveće razlike su u starosnoj u generacijskoj distribuciji glasova. Stariji su glasali za starije (velike) partije, mladi za Zelene i Liberale, delom i za Levicu. Alternativa za Nemačku je partija ljudi srednjih godina.

Kako su glasali polovi muško-žensko? U pogledu polova, podrška partijama je uglavnom uravnotežena, osim kod Alternative za Nemačku koju više podržavaju muškarci. Zeleni i Levica imaju više žena poslanica nego poslanika. Alternativa za Nemačku će imati svega 13 odsto žena, a ne razlikuje se mnogo ni kod Demohrišćana gde će poslanice biti 23 odsto i Liberala sa 24 odsto. (<https://www.dw.com/sr/kako-su-izbori-pokazali-podele-nema%C4%8Dkog-dru%C5%A1tva/a-59349688>). Na ovim izborima 33 odsto kandidata su žene – više nego ikada ranije. Udeo žena je najveći među Zelenima, 54 odsto, a najmanji u AfD, sa 13 odsto. Na izborima 2017. žene su činile 29 odsto svih kandidata.

Odlazak Angele Merkel najavio je krizu liderstva i Nemačke i unutar Nemačke

Angeli Merkel je pošlo za rukom, kao mentoru Helmutu Kolu i Konradu Adenaueru, da ima četiri uzastopna mandata. Merkel je imala status „službene nemačke i neslužbene EU kancelarke“. Na pitanje koje je postavio Henri Kisindžer, koji telefon treba da okrenete, da znate šta Evropa misli? Odgovor je verovatno bio – Angela Merkel. Istraživanje javnog mnejnja koje je uoči parlamentarnih izbora u Nemačkoj sproveo Evropski savet za spoljnu politiku (ECFR), pokazalo je da bi se na hipotetičkim izborima između Merkel i francuskog predsednika Emanuela Makrona, za dužnost fiktivnog „EU-predsednika“, jasna većina Evropljana odlučila za nemačku kancelarku (prema Ivan Krastev, 2021.). Ispraćajući Merkelovu u novembru 2021. iz Brisela, predsednik Evropskog saveta Šarl Mišel izjavio je kako će „EU samiti bez Angele Merkel biti kao Rim bez Vatikana, ili Pariz bez Ajfelovog tornja“. (<https://www.rts.rs//page/oko/sr/story/3320/svet/4561515/nemacka-izmedju-merkelizma-i-eko-socijalizma.html>). Ivan Krastev procenjuje „da će Nemačkoj uspeti neometani prelaz u eru nakon Angele Merkel, dok EU mora da nauči kako se preživljava u svetu bez nje.“ (<https://www.dw.com/sr/nema%C4%8Dka-i-borba-za-liberalnu-demokratiju-u-evropi/a-59382804>, 2021). Bivši predsednik Evropskog saveta, Donald Tusk, (lider najveće opozicione poljske stranke Građanske platforme) smatra odluku o izgradnji gasovoda „Severni tok 2“ najvećom greškom Angele Merkel, iako je svestan da je bila „bespomoćna pod upornim lobiranjem koje stoji iza nemačkih poslovnih interesa“. Iz perspektive EU, bilo je potrebna manja zavisnost od ruskog

gasa. Poljska je bila jedan od najglasnijih kritičara ovog gasovoda, tvrdeći da se na taj način Rusiji olakšava ključni uticaj na zemlje Centralne i Istočne Evrope. Turska, Holandija, Austrija i Mađarska su bile za projekat, dok je Češka imala neutralan stav. (<https://www.b92.net/biz/vesti/svet/severni-tok-2-najveca-greska-merkelove-2064806>)

Postizborna koalicija i sastavljanje vlade

Zakonom je određeno da se konstitutivna sednica novog Bundestaga mora održati najkasnije 30 dana posle izbora – dakle 26. oktobra 2021. Dakle, formalno pravo da predlaže kandidate ima Savezni predsednik – a to Frank Valter Štajnmajer (SPD). Nakon ovih izbora najmanji koalicioni potencijal ima Alternativa za Nemačku, a posle nje Linken (Levica), dakle stranke krajnje desnice i krajnje levice. Hipotetički, vlada je mogla da ide ka levom centru (SPD) ili ka desnom centru (CDU/CSU). Imajući u vidu boje nemačkih političkih partija,² nakon izbora teorijski je bilo moguće sastaviti pet postizbornih koalicija:

Semafor: SPD, Zeleni i Leberali 206+118+92=416 od 735 mandata

Jamajka: CDU/CSU, Liberali i Zeleni 406 mandata

Velika koalicija: SDP, CDU/CSU 402 mandata. SPD su bili na stanovištu da nisu raspoloženi za još jednu veliku koaliciju sa konzervativnim CDU/CSU. Tri od četiri vlade Angele Merkel bile su sa SPD-om u velikoj koaliciji.

Kenija: SDP, CDU/CSU i Zeleni 520 mandata

Nemačka: SDP, CDU/CSU, Liberali 494 mandata. Za ovu koaliciju bile su male šanse jer je i lider FDP ranije isticao da je protiv tri velike koalicije u vreme Angele Merkel.

Iako je teorijski postojalo pet mogućih koalicija (scenarija), već u izbornoj noći tokom „okruglog stola slonova“ kada su u TV studiju bili lideri svih parlamentarnih stranaka, lider Liberala je pozvao Zelene da uđu u razgovore o formiranju vlade a nakon njihovog dogovora da odluče koga će pozvati od većih stranaka. Nakon prethodnih izbora 2017. vođeni su pregovori CDU/CSU sa Liberalima sa kojima su bili u koaliciji tokom drugog kabineta Angele Merkel (nakon tih izbora nisu prešli cenzus). Kristijan Lindler, tadašnji i sadašnji šef Liberala prekinuo je pregovore izgovarajući: „Bolje ništa ne napraviti, nego pogrešno napraviti“. Liberalima su tada zamerili i Zeleni. Sada Liberali i njihov lider Linder ne propuštaju priliku da uđu u vladu. Kad su Liberali otpali kao partneri, predsednik Nemačke Štajnmajer (SPD) je 2017, emotivno ucenio Socijaldemokrate da uđu u koaliciju sa Unijom. Vrhovi partije bili su očajni zbog ponovnog zagrljaja CDU/CSU.

[2] Boje nemačkih političkih partija su: CDU – crna boja, SPD – crvena, Zeleni – zelena, FDP (Liberalne demokrate) – žuta, Levica – crveno (tamnije) ili svetlojubičasta.

Ko je kancelar Olaf Šulc? Na čelo vlade Savezne Republike Nemačke do sada su bili uvek samo vodeći kandidati dve stranke - CDU (4 kancelara i jedna kancelarka) ili SPD (4 uključujući i Olafa Šolca).³ Olaf Šulc kandidat za kancelara SPD je u kampanji ubedio većinu nemaca da je on kontinuitet i zamena za Angelu Merkel (*Njujork tajms, The New York Times*). Bio je u dve vlade predvođene CDU/CSU. Nije politički kameleon, koliko fleksibilni pragmatičar koji je znao da se lako kreće levo i desno. Umeo je da gubi, ali i da se vraća. Kada je Šreder sišao sa čela stranke, otišao je i Šulc. Nije prošao na stranačkom referendumu za lidera stranke (pobedili su Saskiju Eksen i Norbert Valter Borjan), ali je prošao kao kandidat za kancelara i pobedio. Ima veru u sebe i samopouzdanje. Olaf Šolc odiše smirenim samopouzdanjem. Držao ruke u kampanji poput Merkelove sa „trouglom propovednika“. Bio je ministar rada u drugoj vladi Angele Merkel, Ministar finansija i vicekancelar u prethodnoj vladi, ranije gradonačelnik Hamburga, najbogatijeg grada. Ima i savezno iskustvo i lokalno iskustvo. Olaf Šulc deluje kompetentno a Nemci ne žele eksperimente u politici. Programski se ne razlikuje mnogo od Angele Merkel, ponaša se racionalno, predvidljivo i sa iskustvom u vlasti. U anketama su ga građani videli kao pouzdanog i kompetentnog i za njega bi glasali za kancelara. Olaf Šulc je peti socijaldemokrata na slovo Š, koji posle poraza Šredera, Štajnmajera, Štajnbrika i Martina Šulca, uspeva da dobije izbore. SPD je za vođstvo partije izabralo levičare i antiestablišment kandidate (Saskija Esken i Norbert Valter-Borjans, levo krilo, *left wing*), a za kandidata za kancelara ličnost centra (centristu) i establišmenta Olafa Šulca i dalo šanse **nemačkim biračima da izaberu promenu sa kontinuitetom**. To znači desnu ruku Angele Merkel u vladi i ministra finansija, ali i novu ličnost, stranku i donekle politiku. Ono što je Merkel radila Socijaldemokratama i ulazila im u biračko telo, to je sada Šulc uradio konzervativcima predstavljajući se kao njen naslednik.

Pregovori o sastavljanju vlade u Nemačkoj umeli su da traju i duže. Na primer, 1990. - trajali su 47 dana; 2017. - 172 dana (5-6 meseci), a 2021. - oko dva meseca. Vladu je sastavljala SPD, a ključeve su držali Zeleni i Liberali.

Programska bliskost ili razlike. Očigledne su podudarnosti programa Socijaldemokrata i Zelenih. Postoje značajnije razlike oko budžetskog deficita. Liberali su protiv povećanja poreza. Pitanje ograničenja brzine na 130 km/čas - predlaže SPD (skoro 50 miliona automobila). Demohrišćani, Liberali i Alternativa su protiv ograničenja brzine. Levica je protiv NATO-a. SPD hoće u koaliciju samo sa partijama koje su nedvosmisleno posvećene NATO-u i snažnoj EU. Lider Zelenih Analena Berбок u kampanji je iznela zahtev da iduća vlada bude „klimatska“. Zeleni su zahtevali da se od 2030. godine više ne proizvode automobili na dizel i benzin, da

[3] Konrad Adenauer (CDU) 1949 - 1963, Ludvig Erhard (CDU) 1963 - 1966, Kurt Georg Kizinger (CDU) 1966-1969, Vili Brant (SPD) 1969-1974., Helmut Šmit (SPD) 1974-1982, Helmut Kol (CDU) 1982-1998, Gerhard Šreder (SPD) 1998 - 2005 i Angela Merkel (CDU) 2005 - 2021, Olaf Šulc (SPD) 2021-.

se i dobijanje energije od uglja napusti pre 2038. godine, kako je sada planirano. Dvojici konkurenata iz „velike koalicije” rekla je: „Ne možete da kažete da se držite Pariskog sporazuma o klimi, a da još 17 godina spaljujete ugalj”. Liberali i Zeleni se razlikuju u pitanju poreske politike, ali imaju visok nivo saglasnosti oko pitanja ljudskih prava, prava seksualnih manjina, vladavine prava i nezavisnog sudstva.

Prema Ivanu Krastevu, „Prilično je sigurno da će i naredna savezna vlada predstavljati „centar”. Ako nemačke stranke Unije ne budu deo nove vlade (što i nisu, S.O.), više neće biti – osim Grčke i Austrije – ni jedne zapadnoevropske države koju aktuelno vodi vlada desnog centra. Da li je nakon decenija vlada desnog centra na redu decenija vlada levog centra vreme će pokazati. (<https://www.dw.com/sr/nema%C4%8Dka-i-borba-za-liberalnu-demokratiju-u-evropi/a-59382804>, 2021). Vladu će činiti tri stranke u sastavu u kojem nikada ranije nisu funkcionisali. SPD je na vlasti u kontinuitetu, ali će Liberali Zeleni dopuniti i bitno izmeniti političku agendu.

Konzervativci (CDU/CSU) su se suočili sa porazom. Ostaju im unutarstranačke rasprave i raščišćavanja. Za njene kritičare, Angela Merkel je Nemačku dovela i ostavila u ćorsokaku u kome vladaju visoka migracija iz islamskih zemalja, energetska kriza, beskrajn spor sa Rusima i rastuće aspiracije nacionalističkog bloka unutar EU. Jedni smatraju „Semafor-koalicija je u tom kontekstu dobrodošla kao svetlosna instalacija na izložbi savremene umetnosti.” Šef parlamentarne CDU/CSU frakcije Ralf Brinkhaus izjavljuje da će nova vlada sprovesti „najtvrdi levičarski program od pada DDR-a”. Austrijski mediji se s ironijom pitaju, leva koalicija koja vodi levo, kakvo je to čudo? I to u onim sekundama kad se na kratko ugasi žuto svetlo na semaforu? „Pre će biti da Brinkhaus nije primetio šta su sve „levo” konzervativci priuštili Nemcima ovih 16 godina u smislu multi-kulti i demontaže tržišta”. (<https://www.rts.rs//page/oko/sr/story/3320/svet/4561515/nemacka-izmedju-merkelizma-i-eko-socijalizma.html>)

Koalicioni sporazum. Nakon 16. godina (od 2005.) Nemačka dobija novog kancelara, najvažniju funkciju u zemlji, trostranačku „semafor” koaliciju sastavljenu od Socijaldemokrata (crveni), Liberala (žuti) i Zelenih (zeleni). SPD i Olaf Šulc ostaju u foteljama sada sa vodećom ulogom, dok Liberali i Zeleni unose značajnu količinu svežeg vazduha i svežih ideja. To je istovremeno i nova paradigma i novi narativ i kontinuitet i modernizacija, pre svega u pogledu klime, infrastrukture, digitalizacije obrazovanja i zdravstva. Uskladiti razlike i očuvati harmoniju i koheziju partnerstva bio je cilj koji je ispunjen u dvomesečnim koalicionim pregovorima. Šolc drži volan kretanja Nemačke sigurnim putem kontinuiteta sa naglašenijom crvenom bojom socijaldemokratije i države blagostanja, dok su Zeleni i Liberali osvežili i dopunili agendu sa inovativnim i modernijim idejama, slušajući poruku, pre svega, mlađih birača. Koalicioni pregovori nikada nisu laki, naročito kada ima više od dva aktera. Treba zadovoljiti stranačke interese, uskladiti programske principe i prevazići

liderske sujete. U stvaranje koalicionog sporazuma bilo je uključeno 300 stručnjaka u 22 radne grupe iz sve tri stranke. Pregovarali su 10 dana a svaka radna grupa trebala je da usaglasi politiku na pet stranica (font 11, tip slova Calibri, prored 1,5). Koalicioni sporazum napisan je na 177 obavezujućih stranica koje su kombinacija ustupaka i kompromisa, tako što je svako nešto uneo i od nečeg odustao da bi svi dobili. Konačno, 24. novembra saopšteno je da je potpisan koalicioni sporazum sa politikom i kadrovskom raspodelom nove nemačke vlade.

Kadrovska preraspodela. Vlada će prvi put u istoriji imati dva vice-kancelara: Jedan prema ustavnoj uredbi, lider, odnosno, kopredsednik Zelenih (uz Anebelu Berбок) Robert Habok i drugi po vladinom poslovniku, lider Liberala Kristijan Lindler. Habok je dobio superministarstvo ekologije i ekonomije. Lindler ministarstvo finansija a Anabela Berбок ministarstvo spoljnjih poslova (dvedeset godina nakon Joške Fišera, koji je takođe, bio na istom mestu iz Zelenih). Socijaldemokrate imaju šest ministara, Zeleni pet i Liberali pet. Ministarstvo spoljnjih poslova, unutrašnjih poslova i odbrane vodiće žene.

SPD će imati sedam ministarstava. Ministarka unutrašnjih poslova biće Nensi Fezer (**Nancy Faeser**, šef socijaldemokrata u pokrajini Hesen). Ministar rada i socijalnih pitanja biće Hubertus Heil (**Hubertus Heil**, 45). obrane Ministarka odbrane biće Christine Lambrecht (**Christine Lambrecht**, 56), bivša ministarka pravde. Poslanica u Bundestagu od 1998. Ministar zdravstva biće **Karl Lauterbah (Karl Lauterbach)**, **epidemiolog, zagovornik oštih mera protiv koronavirusa.** Ministarstvo ekonomske saradnje i razvoja Nemačke preuzima Svenja Schulze (**Svenja Schulze**), koja je u prethodnoj vladi bila ministarka zaštite životne sredine (SPD). Klara Gejvic (**Klara Geywitz**), biće ministarka građevinarstva (Visoka funkcionerka SPD iz istočne Nemačke). Ministarsko mesto u kancelarskom uredu, šef kabineta kancelara Olafa Scholza biće jedan od njegovih najbližih saradnika Wolfgang Schmidt (**Wolfgang Schmidt**), dosadašnji pomoćnik ministra finansija.

Zeleni će imati pet ministara. Novoosnovano ministarstvo ekonomije i zaštite klime koje će voditi Robert Habok (**Robert Habeck**, 52), lider, odnosno, kopredsednik Zelenih. On će ujedno biti i vicekancelar prema ustavnoj uredbi. Bio je ministar poljoprivrede i okoline. Bavi se književnošću. Ministarka spoljnjih poslova biće predsednika Stranke Zelenih Anaelena Berбок (**Annalena Baerbock**), 40), kao prva dama na toj funkciji u Nemačkoj. On je poslanica u parlamentu Nemačke od 2013. i bivša gimnastičarka. Tri puta osvajala je treće mesto na nacionalnom prvenstvu. Cem Ozdemir (**Cem Ozdemir**) biće novi ministar poljoprivrede i prehrane (bivši šef Stranke zelenih). Ministarka okoline biće Steffi Lemke (**Steffi Lemke**). Anne Spiegel (**Anne Spiegel**, 40) će biti nova ministarka za porodicu, stare, žene i omladinu

Liberalne demokrate (FDP) će imati četiri ministarstva. Kristijan Lindler (**Christian Lindner**, 42), lider Liberala, preuzima ministarstvo finansija a istovremeno će biti i vicekancelar po vladinom poslovniku. On

je, inače, konsultant privatnih kompanija. Ministar transporta i digitalizacije biće Volker Wissing. Marco Buschmann biće novi ministar pravde. Bettina-Stark-Watzinger biće nova ministarka obrazovanja.

Politika i program vlade. Predlozi sve tri stranke bili su obeleženi bojama stranaka iz kojih su dolazili (crvena, žuta, zelena) a kada su bili usaglašeni delovi teksta pretvarali bi se u crnu boju. Trebalo je usaglasiti detalje i između različitih struja unutar partija i između partija. Kod Zelenih, između realista i partijske levice, kod SPD-a između šefa poslaničke grupe Rolfa Mitceniha i Šolcofih pragmatičara poput Masa. Formiranju Vlade prethodilo je izjašnjavanje stranaka i to 125.000 članova Zelenih i partijske konferencije SPD (Socijaldemokrata) i FPD (Liberala). Nemačkoj politici kontinuiteta daju se nove intonacije i akcenti. Vlada nastoji da popusti imigracionu politiku, između ostalog i dozvoljavanjem imigrantima da uzmu nemačko državljanstvo bez odricanja prethodnog državljanstva. Opređeljena je da legalizuje prodaju kanabisa za rekreativnu upotrebu, čime bi mogao da se ostvari prihod od dodatnih 2,5 milijardi evra godišnje. Omogućiće ljudima da promene pol bez traženja medicinskog odobrenja. Vlada planira izgradnju 400.000 pristupačnih domova godišnje uključujući 100.000 socijalnih stambenih jedinica. Predviđa pozamljivanje sredstava za pokretanje dekarbonizacije i modernizacije industrije. Kraj industrije uglja umesto 2038., biće pomeren na 2030. kada će zemlja (kako se obavezala) proizvoditi osamdeset odsto električne energije iz obnovljivih izvora preko vetroparkova i solarnih panela. Već početkom sledeće decenije planira se zabrana prodaje novih vozila na benzin i dizel. Ostaje Šolcovo predizborno obećanje da se podigne nacionalna minimalna zarada na 12 evra na sat, što će obuhvatiti deset miliona ljudi. Liberali insistiraju na ustavnim ograničenjima zaduživanja i na obećanjima da neće podizati ukupno poresko opterećenje. Pitanje je kako onda naći sredstva potrebna za restrukturiranje privrede. Jedan deo obaćanja zahteva novac za koji se ne zna odakle može doći i gde se može naći.

Liberali i Zeleni žele strožu politiku prema autoritarnim režimima. Kako komenariše Ivan Krastev, „Buduća vlada će vrlo brzo morati da se posveti suzbijanju neliberalnih tendencija u istočnim članicama EU.” Berbokova najavljuje tvrđu politiku prema Kini u pogledu demokratije i ljudskih prava. Čitava spoljna politika, u onoj meri u kojoj je obeležena zelenom bojom, je „spoljna politika mira i ljudskih prava”, ali i da Nemačka ispuni svoju ulogu evropskog „sidra stabilnosti”. Pored ekonomskog preporoda zemlje, intenzivnije borbe sa koronavirusom i legalizacije kanabisa, Vlada ima planove i za Zapadni Balkan. Zapadni Balkan i njegovih šest država našli su zavidno mesto u politici nove vlade. U Koalicionom sporazumu koji su potpisali Šolc, Berbok i Linder piše: „Podržavamo evropsku integraciju šest zemalja Zapadnog Balkana, i u tom smislu potrebne reforme za ispunjavanje svih kopenhaskih kriterijuma”. Najavljuje se podrška civilnom društvu i reformama. Vlada najavljuje podršku „pristupnim pregovorima sa Albanijom i Severnom Makedonijom”,

viznoj liberalizaciji sa Kosovom i nastavku pregovora sa Crnom Gorom i Srbijom. Podržava se dijalog o normalizaciji odnosa Kosova i Srbije pod pokroviteljstvom EU, kao i nastojanje da se postigne trajni mir u BiH zasnovan na očuvanju teritorijalnog integriteta i prevazilaženju etničkih podela. Istovremeno, sa pristupnim pregovorima i EU treba da ojača svoj apsorpcioni kapacitet.

Ipak, i pored postignutih dogovora, ostaju vidni problemi i neuskalđenosti. Ostali su problemi i nemogućnost dogovora oko gasovoda Severni tok 2, oko planova NATO-a da zemlja odvaja dva procenta BDP-a na odbranu. Nije prihvaćeno ponovno uvođenje poreza na bogatstvo na čemu su SPD i Zeleni insistirali u izbornim programima. Jedno od najosetljivijih pitanja bilo je odnos prema nuklearnim raketama koje se nalaze u Nemačkoj. NATO ima u stacioniranih dvadeset nuklearnih raketa u Bihelu u Zapadnoj Nemačkoj, a Nemačka ima avione koji mogu da nose i lansiraju ove rakete. Nemačka bi mogla da se pridruži „Ugovoru o zabrani širenja nuklearnog oružja” što je u skladu sa pacifističkim pristupom Zelenih.

Zaključak

Nova vlada će morati da se suoči sa brojnim izazovima. Vladu čekaju krize u okruženju i izazovi u zemlji. Krize u okruženju su tenzije na poljsko-beloruskoj granici, zaoštavanje između Rusije i NATO-a mobilisanjem ruskih trupa na granici Ukrajine, konfrontacija sa Kinom. Izazovi u zemlju su suočavanje sa pandemijom (Covid 19), migrantska kriza u kojoj su principe solidarnosti i humanosti zamenili bodljikava žica i ograde na granicama EU, dramatična socijalna nejednakost i društvena podeljenost.

Uspeh u pregovorima nije garancija lake kohabitacije u vladi. Ako stvari budu išle u željenom pravcu, vlada ima šansu da pripremi Nemačku za budućnost bez ugljendioksida i digitalno doba i pozicionira zemlju kao ključnu silu „za evropsku koheziju sa više transatlantskog jedinstva u borbi protiv klimatskih promena, spremnih za suočavanje sa strateškim konkurentima poput Kine i Rusije.” (<https://www.slobodnaevropa.org/a/scholz-njemacka-kancelar/31578997.html>)

I dobra i loša vest za države Zapadnog Balkana je što se nakon dugog crvenog svetla na raskrnicu ka EU, naziru žuto trepćuće i zeleno svetlo, koliko god bili uslovni i uslovljavajući. Moguće je da će vlada, u odnosu na prethodnu u kojoj je CDU/CSU imala glavnu reč, biti više levo, ali ima komentara da će možda imati i jednu od najliberalnijih politika u poslednjih nekoliko decenija (londonski Tajms).

Tročlana koalicija može delovati harmonično sa jedinstvom u razlikama, ali i biti trosmerna ako svako drži do svojih programskih principa. Naročito, kada su bar dve ideološke pozicije različite. Sa jedne strane, protržišnih Liberala koji drže ministarstvo finansija i sa druge strane, progresivnih Zelenih koji žele da potroše pedeset milijardi evra na zele-

nu tranziciju. Tri stranke čine ideološki spektar od „paciifičke levice do tačerovske desnice”. To će biti mešavina kontinuiteta i reforme, *statusa quo* i modernizacije, tržišne i socijalne politike. Nova vlada opredelila se za eko-socijalizam sa čvrstom monetarnom politikom i tržištem. To će za nju biti kvadratura kruga. Kao što usklađivanje razlika nije bilo lako pri sastavljanju koalicionog sporazuma, neće ići lako ni u implementaciji.

Elections in Germany 2021: is the change of the party system, the chancellor and the ruling coalition at the same time, also a change of policy

Abstract

In this paper, I deal with the parliamentary elections in Germany in 2021. Apart from the statement that there has been a change in the party system, the ruling coalition, the chancellor, I am trying to answer the question if there has been a change in politics. In other words, is it a government of continuity or have the Liberal Greens brought fresh ideas and fresh air (green agenda) that significantly changes politics. At the beginning, I analyze the election results, answering the question who are the winners and losers of the elections. Did the SPD win or the CDU/CSU lose the elections? What was the party's competition, what topics dominated the campaign, how did the citizens of Germany vote on the route: east - west, urban - rural, more educated - less educated, young - old, male - female. These elections showed a crisis of leadership within the CDU, a crisis of leadership within Germany, and maybe Germany within the EU. In the end, I deal with the coalition negotiations and the coalition agreement reached: politics and personnel decisions. After sixteen years, Germany got a new chancellor, Olaf Schulz, who was the vice chancellor of the outgoing chancellor Angela Merkel. He and the SPD remain in government, now with a key role, while the Liberals and Greens bring in a significant amount of fresh air and fresh ideas. It is at the same time a new paradigm and a new narrative and continuity and modernization, primarily in terms of climate, infrastructure, digitalization of education and health.

Key words

elections, party competition, coalition negotiations, leadership crisis, green agenda and digitalization

Literatura i korišćeni izvori

Knežević Vesna, Nova Nemačka politička stvarnost. Nemačka između merkelizma i eko-socijalizma: Kulturkampf pod zastavom Karla Šmita <https://www.rts.rs//page/oko/sr/story/3320/svet/4561515/nemacka-izmedju-merkelizma-i-eko-socijalizma.html> (Novembar 2018.)

Krastev Ivan, Nemačka i borba za liberalnu demokratiju u Evropi. <https://www.dw.com/sr/nema%C4%8Dka-i-borba-za-liberalnu-demokratiju-u-evropi/a-59382804>, 2021

- Misik Robert , The improbable victory: lessons of the SPD's election win,
<https://socialeurope.eu/the-improbable-victory-lessons-of-the-spds-election-win>
11th October 2021
- MÜLLER JAN-WERNER, Dobre i loše vesti sa nemačkih izbora, 05/10/2021 <https://pescanik.net/dobre-i-lose-vesti-sa-nemackih-izbora/>
- Orlović Slaviša, (2010), Ideologije i programi u partijskom sučeljavanju, u: *Politikološki ogledi*, Beograd, Službeni glasnik
- Orlović Slaviša, Politički sistem, izbori i formiranje vlade u Nemačkoj, *Politički život*, br. 15, 2018.
- Sartori Đovani, (2002), *Stranke i stranački sustavi (Analitički okvir)*, Zagreb: Politička kultura.
<https://www.dw.com/sr/kako-su-izbori-pokazali-podele-nema%C4%8Dkog-dru%C5%A1tva/a-59349688> (Novembar 2018.)
- <https://www.dw.com/sr/jedinstvo-je-mnogo-vi%C5%A1e-od-ujedinjenja/a-59386781> (Novembar 2018.)
- <https://www.b92.net/biz/vesti/svet/severni-tok-2-najveca-greska-merkelove-2064806> (Okto-
bar 2021.)
- <https://www.slobodnaevropa.org/a/scholz-njemacka-kancelar-/31578997.html> (Novembar 2018.)

UDK 32:327(4)(324)

Uticaj nemačkih izbora na transatlantske odnose: (ne)očekivani izazovi i potencijali

Sažetak

U ovom radu analiziraju se moguće pozitivne i negativne posledice izbora u Saveznoj Republici Nemačkoj po odnose sa Sjedinjenim Američkim Državama i transatlantske odnose u širem smislu. U radu se tvrdi da su razmimoilaženja oko pitanja nuklearnog oružja i potrebnih budžetskih izdataka za NATO ključni potencijalni problemi u odnosima Berlina i Vašingtona, nakon promene vlade u Nemačkoj i dolaska „semafor koalicije“. Sa druge strane, postoje i potencijali koji su posledica ove promene, a koji se odnose na veće približavanje u pitanjima kao što su klimatske promene, zaštita demokratije, odnos prema Rusiji i Kini. U radu se daje pregled na koji način partije koje čine novu vlast u Nemačkoj gledaju na ova pitanja, te koliko je realno da ove pretnje ili perspektive budu aktivirane u transatlantskim odnosima u narednom periodu.

Ključne reči

Nemačka, izbori, semafor koalicija, SAD, NATO, transatlantski odnosi, nuklearno oružje

Kada je početkom 2021. godine Trampa u Beloj kući zamenio novoizabrani predsednik SAD Džozef Bajden, delovalo je da dolaze i bolji dani za transatlantske odnose. Popularnost SAD u nemačkom javnom mnjenju ponovo je porasla (Gehrke, 2021). Verovalo se da će se sve brzo vratiti na Obamin period relativno skladne saradnje, kada jeste bilo pojedinih problema (poput afere prisluškivanja Angele Merkel od strane SAD), ali je postojala jasna rešenost obe strane da se održi najbliže strateško partnerstvo.

Septembarski izbori za najviše nemačko predstavničko telo su, pomalo neočekivano, nagovestili moguće nove turbulencije u odnosima, ovoga puta prevashodno podstaknute promenama u odnosu snaga u Bundestagu. Novi medeni mesec u odnosima Berlina i Vašingtona izgledao je u oktobru i novembru daleko manje izvesno nego što se očekivalo. Prvi razlog je bio priličan pad u broju glasova ključnog zagovarača savezništva sa SAD – koalicije CDU i CSU. Drugi razlog je bio programski stav SPD i Zelenih (koji su, uz liberale, postali činilac nove „semafor koalicije“) da je poželjan svet bez nuklearnog oružja i da bi nemačka trebalo da teži tom cilju na različite načine, što se moglo doživeti kao ugrožavanje strateškog koncepta NATO i doktrine nuklearnog odvraćanja. Treći razlog bilo je čvrsto programsko protivljenje Zelenih (kojima će u novoj vladi pripasti i važan resor spoljnih poslova) zahtevima NATO iz 2014. godine o izdvajanju barem 2% budžeta za odbranu. Ipak, kraj novembra i objavljivanje koalicionog sporazuma su ukazali da će ove teme biti manje izazovne nego što je delovalo nakon izjava i da će proatlantska koncepcija prevladati i u novoj vlasti.

Ovaj rad teži da odgovori na pitanje na koji su način ishodi nemačkih izbora uticali na transatlantske odnose. U prvom delu rada ukratko ćemo predstaviti ulogu tema iz oblasti transatlantskih odnosa u nemačkih izborima 2021. godine. U naredna dva dela rada biće analizirani ključni izazovi za transatlantske odnose koji su u vezi sa rezultatima ovih izbora. Potom ćemo analizirati i koje su tu pozitivne promene, odnosno potenci-

jalne šanse transatlantske odnose koje su ovi izbori doneli u odnosu na prethodne iz 2017. godine. Konačno, u zaključnom delu osvrnućemo se na to koji će faktori uticati na aktivaciju ovih izazova i šansi za transatlantske odnose u narednom periodu.

Spoljna politika i nemački parlamentarni izbori 2021. godine

Spoljnopolitičke teme najčešće nisu među glavnim temama koje odlučuju izbore. U spoljnopolitičkoj analizi dugo je vladao takozvani Almond-Lipmanov konsenzus, koji je tvrdio na osnovu empirijskih nalaza kako se javno mnjenje ne interesuju spoljnopolitičke teme (Lipset and Rokkan, 1967). No, vremenom je ovakav konsenzus izazivan iz različitih uglova (Holsti, 1992: 445-455). Pojavila su se istraživanja konteksta u kojima spoljna politika ipak može postati bitna, sa posebnim osvrtom na situacije ratova ili donošenja nekih važnih identitetskih odluka (Rečević i Krstić, 2019). Trend fokusa na unutrašnju politiku u spoljnopolitičkoj analizi poslednjih godina doveo je do usmerenja istraživanja i u pravcu uloge partija u kreiranju spoljne politike (Alden and Aran, 2017: 80-82), pa posledično i do fokusa na uticaj izbora na kreiranje spoljne politike (Raunio and Wagner, 2020). Time su ojačane premise takozvanih *Innenpolitik* pristupa u teoretizaciji spoljne politike, koje su negirale ključni značaj strukturnih varijabli i gledanja na države kao na „bilijarske kugle“, te potencirale da je važno fokusirati se na unutarpolitičke procese.

Međutim, ovogodišnji nemački izbori u većoj meri su odgovarali starom konsenzusu o nevažnosti spoljnopolitičkih tema za izbore. Razgovori o spoljnoj politici bili su na marginama u ovom izbornom ciklusu. Izuzetak su bile rasprave oko povlačenja NATO iz Afganistana, koje takođe nisu potrajale previše dugo (Franke, 2021). Spoljnopolitičke teme bile su na agendi tek u trećoj televizijskoj debati vodećih kandidata za kancelare (SRF, 2021). U skladu sa tim, transatlantski teme i pitanja odnosa sa SAD bile su manje zastupljene i u izbornim platformama i manje komunicirane na izbornim skupovima, nego što je to bio slučaj pre četiri godine (Krstić, 2018). Jedini izuzetak jesu bila evropska pitanja. U partijskim programima su spoljnopolitičke teme bile po pravilu pri kraju, uz izuzetak AfD (na sredini) i demohrišćana, u čijem programu je spoljna politika bila prvo poglavlje (Franke, 2021). Razlog zbog kog se CDU-CSU koalicija odlučila da više istakne u svom programu ovaj aspekt leži u želji da se potvrdi spoljnopolitičko nasleđe odlazeće premijerke Angele Merkel, kao i da se naglasi kontinuitet i sigurnost glede nemačke uloge u svetu koje glasanje za ovu koaliciju može da pruži. No, ni druge partije nisu predlagale naročiti diskontinuitet, osim Levice i Alternative za Nemačku, pa u tom smislu ni ne čudi da su ove teme bile manje važne za birače na izbornom tržištu.

Ovakva situacija unekoliko se razlikuje od izbora za Bundestag 2017. godine. U prethodnim izborima transatlantski odnosi bili su daleko uče-

stalije artikulirani kao tema (Krstić, 2018). Njihov ishod je potvrdio da će odnosi Savezne Republike Nemačke i Sjedinjenih Američkih Država (SAD) biti na vetrometini u narednom periodu, što je bilo gotovo izvesno nakon ustoličenja Donalda Trampa na mesto predsednika SAD januara iste godine. Uspom NATO-skeptičnih partija, poput Alternative za Nemačku (AfD) i Levice, uspon Slobodne demokratske partije (liberala) čiji su pojedini predstavnici problematizovali svrsishodnost sankcija prema Rusiji od, te sve izrazitija skepsa prema Trampu kod Zelenih, Socijal-demokratske partije nemačke (SPD) i koalicije Hrišćansko-demokratske unije i Hrišćansko-socijalne unije (CDU-CSU), ukazivali su na brojne izazove koji će postojati na relaciji Berlin - Vašington (Krstić 2018). Ishod ovih izbora bila je nova-stara „velika koalicija” CDU/CSU - SPD, koja je uspela da odnose sa SAD održi u funkcionalnom stanju, ali uz brojne vidne turbulencije u odnosu sa Trampom, ambasadorom SAD u Nemačkoj Ričardom Grenelom i drugim važnim akterima.

Ipak, to što se ovoga puta manje govorilo u samoj kampanji o transatlantskim odnosima nego pre četiri godine, ne znači da će posledice ovih izbora neće po odnose Berlina i Vašingtona (a posledično i Brise-la i Vašingtona) biti beznačajne. Rezultati izbora doveli su do promene vlasti.¹ Najveći gubitnik izbora svakako je do skora vladajuća koalicija CDU-CSU, koja je izgubila veliki broj glasova i ostvarila najgori rezultat u istoriji. Drugi najveći gubitnik je Levica, koja je pala na oko 5% podrške. Najveći dobitnik je SPD, koja je osvojila najveći broj glasova, kao i Zelena partija, koja je gotovo duplirala podršku koju je imala 2017. godine. Solidan rezultat, uz malo povećanje broja glasova, ostvarila je i Slobodna demokratska partija (Liberali), dok je blagi pad ostvarila Alternativa za Nemačku. Ovakvi rezultati doveli su do promene vlasti i formiranja nove koalicije koju čine SPD, Zeleni i Liberali. Imajući vidu ovakav ishod izbora i prvu promenu kancelara nakon 16 godina, razlike u stavovima prema transatlantskim pitanjima, koliko god malo naglašavane u samoj kampanji, mogu imati važne političke posledice. U narednim delovima rada biće analizirane moguće negativne i pozitivne posledice ishoda ovih izbora na transatlantske odnose, uzimajući u obzir koalicioni sporazum nove „semafor koalicije”, kao i izborne platforme partija koje su formirale novu vlast.

Pitanje nuklearnog oružja: ključni (ne)očekivani izazov za transatlantske odnose

Veliki pad koalicije CDU-CSU na izborima, uz paralelni porast SPD-a i Zelenih i mogućnost da, zajedno sa Liberalima, formiraju postizbornu većinu, stavio je na agendu nuklearno pitanje. Ovo pitanje ima više dimenzija, od kojih svaka utiče na transatlantske odnose, jer se strateški

[1] Kompletni rezultati izbora dostupni su na: <https://www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2021/ergebnisse/bund-99.html#stimmtable13>

koncept NATO bazira i na doktrini nuklearnog odvraćanja, pa bi promena stava Berlina prema nuklearnom oružju mogla biti veoma problematična za dugoročno funkcionisanje postojećih transatlantskih struktura.

Najvažniji izazov u ovom domenu jeste stav prema nuklearnom oružju na teritoriji Nemačke. Načelno se sve opcije, pa čak i CDU-CSU, i AfD, zalažu za dugoročan cilj Nemačke i sveta bez nuklearnog oružja (Franke, 2021). Ovakvo zalaganje stav je i jedne vrste tabua u vezi sa nuklearnim naoružanjem koji je izgrađen tokom Hladnog rata (Tannenwald, 2007). Međutim, operativno se partije veoma razlikuju u pogledu toga kako doći do ovog načelnog cilja i da li Nemačka treba da teži ukklanjanju nuklearnog oružja sa svoje teritorije i dok svet još uvek nije na poželjnom putu denuklearizacije. Nemačka ne poseduje sopstveno nuklearno oružje, ali se na njenoj teritoriji nalazi dvocifren broj američkih taktičkih nuklearnih raketa B-61 (Stelzenmüller, 2021). Kako bi ove rakete bile imale svoju funkciju u doktrini odvraćanja, neophodno je da postoje i adekvatni nemački bombarderi koji bi mogli da nose ove rakete. Trenutna situacija je takva da nemačka poseduje Tornado bombardere koji imaju ovakav kapacitet, ali da su oni prilično stari i da će uskoro morati da budu izbačeni iz upotrebe – što znači da će biti neophodno nabaviti nove, ukoliko se želi nastavak participacije u nuklearnom programu NATO (Franke, 2021b).

Najveći gubitnik ovih izbora – do sada vodeća koalicija CDU-CSU – imala je jasan stav da je rakete potrebno zadržati i da je potrebno nabaviti nove bombardere, što je još ranije jasno zagovarala i ministarka odbrane i doskorašnja partijska liderka CDU Anegret Kramp Karenbauer (DW, 2021). Sa druge strane, izborne platforme dve najveće pobedničke partije – SPD i Zelenih – bile su daleko neodređenije u ovom pogledu. Socijademokrate konstatuju kako je neophodno napraviti ozbiljnu debatu i procenu oko toga da li je potrebno nabavljati nove bombardere, uzimajući još jednom u obzir da je njihov dugoročni cilj napuštanje nuklearnog oružja (SPD, 2021: 63). Zeleni ne pominju temu nabavke bombardera direktno u svom programu, ali naglašavaju potrebu preispitivanja „zastarelih hladnoratovskih doktrina odvraćanja” i još jače ističu potrebu napuštanja nuklearnog oružja (Bündnis 90/Die Grünen, 2021: 250). Liberali nemaju jasan stav, sa izuzetkom načelnog dugoročnog zalaganja za svet bez nuklearnog oružja (FDP, 2021: 52). Sve ovo je ostavilo utisak da će nova koalicija potencijalno biti skeptična prema učešću u NATO Sporazumu nuklearne raspodele (Nuclear Sharing Agreement), iako nijedna od opcija nije otvoreno rekla da želi momentalno da protera američki nuklearni arsenal i da se protivi nabavci novih aviona (kao što je to eksplicitno učinila opoziciona Levica).

Sporazum „semafor koalicije” sa kraja decembra donekle je umanjio skepsu u ovom pogledu. Urodili su plodom pokušaji generalnog sekretara NATO da utiču na Nemačku u ovom domenu tokom svoje posete Berlinu (Reuters, 2021), kao i slični pokušaji američkog predsednika Bajdena koji je u ovu svrhu u Nemačku poslao sredinom novembra senatora iz Delavera i sebi bliskog političara Krisa Kunsu (Stelzenmüller, 2021).

Sporazumom je tako definisano da će Nemačka ostati u NATO Sporazumu nuklearne raspodele, da će američke nuklearne bojeve glave ostati na njenoj teritoriji i da će biti nabavljeni novi bombarderi (Hill, 2021). Ipak, određena skepsa će nastaviti da postoji i dugoročno, jer deluje da unutar ovih partija postoje sve snažnije struje koje oponiraju ovakvom realističkom kompromisu. Posebno na to ukazuje činjenica da je na ovim izborima preko 20% izabranih kandidata SPD i Levice predstavljaju prvi put izabrani mladi kadrovi, koji su, po pravilu, više levo orijentisani od partijskog rukovodstva i kritičniji prema militarističkim temama (Ganster, 2021). Zbog toga će ove teme ostati u etru određenih krugova u vladajućim partijama, iako neće momentalno proizvesti veće potreze za transatlantske odnose.

Takođe, činjenica da SPD i Zeleni gledaju blagonaklono na Sporazum o zabrani nuklearnog oružja ukazuje da bi u perspektivi moglo doći do novih poteškoća u transatlantskim odnosima glede ovog pitanja. Dok Vašington i dalje smatra nuklearno oružje važnim elementom svoje odbrane, nova vlada u Berlinu ne preza od kritike nuklearnog oružja kao takvog i biće spremnija da (barem simbolički) deluje na ovom polju od prethodne vlade kancelarke Merkel. Socijaldemokratska partija Nemačke novog kancelara Olafa Šolca (SPD, 2021: 63), kao i Zelena partija nove ministarke spoljnih poslova Analene Berбок (Bündnis 90/Die Grünen, 2021: 250), zalažu se za učešće na konferencijama zemalja potpisnica ugovora, ali u statusu posmatrača. Učešće Nemačke u statusu posmatrača je eksplicitno navedeno i u koalicionom sporazumu tri partije nove vladajuće većine (SPD, Die Grünen, FDP, 2021: 145). I ova činjenica potvrđuje da će na ovom polju postojati promena u odnosu na pristup Berlina u prethodnih 16 godina, te da ova tema može biti izazovna za transatlantske odnose u narednom periodu.

Dodatni izazovi: izdaci za odbranu i stav prema SAD

Pitanje ispunjavanja zahteva NATO od 2% izdataka za odbranu bilo je od 2014. godine izvor trzavica u odnosima Berlina i Vašingtona. Još je Barak Obama upućivao kritike Nemačkoj zbog neispunjavanja ovog zahteva. Kritike su se intenzivirale za vreme predsednika Trampa. Međutim, ovoga puta se CDU-CSU koalicija otvoreno izjasnila da se zalaže za dostizanje ovog standarda (CDU – CSU, 2021: 139). Socijaldemokrate se nisu eksplicitno izjasnile ni za ni protiv, već su samo pominjali potrebu razvijanja nemačke vojske. Zelena partija je u svojoj izbornoj platformi eksplicitno odbacila zahtev od 2% izdataka za odbranu. Koalicioni sporazum „semafor koalicije“ nije eksplicitno odbacio ovaj zahtev, ali je suštinski jasno da on neće biti ispunjen u skorom periodu. Umesto toga, postavljen je cilj od 3% budžetskih izdataka za ukupnu međunarodnu aktivnost Nemačke – računajući diplomatiju, razvojnu pomoć i odbranu (SPD, Die Grünen, FDP, 2021: 144). Ovakav kompromis zapravo je

preuzet iz programa Slobodne demokratske partije, koja se zalagala za troprocenta izdvajanja za „3D međunarodnu bezbednost – *defence, development, diplomacy* (FDP, 2021: 51). Jasno je da se ovi povećani izdaci odnose prevashodno na dodatne investicije u diplomatiju i instrumente razvojne pomoći. Imajući sve navedeno u vidu, šanse da Nemačka dostigne traženi nivo izdataka u odbrani si faktički, što je direktna posledica izbornih promena, jer bi dostizanje bilo daleko izglednije da su demohrišćani i dalje nosilac vlasti. Ova tema može biti jedan od uzroka problema u odnosima Nemačke sa drugim državama NATO, a naročito sa SAD.

Za razliku od prva dva navedena problema, treća stavka je veoma uslovna i može samo hipotetički da predstavlja problem u budućnosti. Naime, ovi izbori doveli su veliki pad demohrišćanske koalicije, koja tradicionalno u svojoj platformi navodi SAD kao „najvažnijeg partnera u svetskoj politici“, uz veliki optimizam koji postoji od dolaska Džozefa Bajdena na mesto predsednika (CDU-CSU, 2021: 139). Dobar rezultat liberala, koji u svojoj platformi ističu posvećenost „nemačko-američkom prijateljstvu“ jeste obećavajuć u ovom domenu (FDP, 2021: 54). Međutim, činjenica da su SPD i Zeleni iskazivali podršku strateškoj saradnji sa SAD yek uz snažno naglašavanje potrebe za promenom pristupa i novim početkom, ukazuje da veći deo aktuelne vlasti nije a priori zadovoljan odnosom sa SAD, iako svakako ne planira da radi na udaljavanju od ovih partnera (Bündnis 90/Die Grünen, 2021: 227-228). Zeleni i socijaldemokrate generalno više naglašavaju evropsku komponentu u okviru šire evroatlantske saradnje, a potreba za produbljivanjem evropske integracije u ovom domenu u ovom domenu našla je svoje mesto i u koalicionom sporazumu nove vlasti (Bündnis 90/Die Grünen, 2021: 135-136). Naravno, naglašeno je i da bi evropska bliža saradnja trebalo da bude usklađena sa mehanizmima NATO i time je sklonjena dilema da li bliža evropska saradnja u odbrani narušava postojeće trenutne evroatlantske mehanizme (Bündnis 90/Die Grünen, 2021: 136). Međutim, u perspektivi bi veći fokus na evropsku integraciju u ovom domenu mogao da dovede i do smanjenja intenziteta i važnosti evroatlantske odbrambene komponente. Ovakav ishod nije nužan i zbog toga je ovakav izazov više u domenu potencijala. Međutim, deluje da bi Vašington ipak bio srećniji da novu vladu čine oni koji o SAD uglavnom govore u superlativima, iako će svakako i sa novim „semafor“ vlastima surađivati veoma blisko.

Moguće pozitivne posledice izbora za transatlantske odnose

Iako su rezultati izbora doneli nešto više izazova, činjenica je da postoje i određeni potencijali za transatlantske odnose koje su rezultati ovih izbora doneli. U narednim redovima oni će biti ukratko predstavljani i pojašnjeni.

Prva dobra posledica po transatlantske odnose jeste blagi pad Alternative za Nemačku i ozbiljan pad Levice, koja je imala skoro duplo manje

procenata glasova nego pre četiri godine. Ove dve opcije predstavljaju najveći izazov po transatlantske odnose. Na izborima 2017. godine, obe opcije su bile u porastu, što je moglo predstavljati izazov za transatlantske odnose da se ovaj trend rasta nastavio. Ovi izbori su pokazali da je trend rasta tvrdih levih i desnih opcija zaustavljen.

Druga dobra posledica jeste da će nova koalicija biti spremnija na normativnu politiku koja se zalaže za odbranu demokratije i ljudskih prava širom sveta, nego što je bila prošla. U tom kontekstu, biće usklađena i sa namerom Bajednove administracije da predstavi odbranu demokratije kao jedan od svojih prioriteta. To će biti naročito značajno u kontekstu odnosa prema Kini, koji je najvažniji sistemski izazivač SAD i Zapada, a gde će nova vlast u Berlinu biti verovatno oštija nego prethodna vlast predvođena demohrišćankom Angelom Merkel, koja se iz ekonomskih razloga ipak donekle suzdržava u odnosu prema Peking. Takođe, nova vlada deli sa Vašingtonom i izuzetnu zainteresovanost za globalno upravljanje klimatskim promenama i suzbijanje njihovih štetnih posledica.

Treća dobra posledica jeste da će određeni akteri u novoj vlasti biti oštiji prema Rusiji, nego što je to bila prethodna vlada „velike koalicije“ demohrišćana i socijaldemokrata. Socijaldemokrate, doduše, ostaju otvoreniji za približavanje sa Rusijom i ističu u svom programu da je Rusiji moguće ukinuti sankcije ako ispoštuje dogovor iz Minska (SPD, 2021: 59), dok su Zeleni i Liberali oštiji i snažno zagovaraju nastavak (a možda i zaoštavanje, ako bude potrebe) politike sankcije. Liberali su u tom pogledu oštiji nego pre četiri godine, kada su suptilno problematizovali održivost politike sankcija prema Rusiji, što sada nije bio slučaj (Krstić, 2018). Liberali su sada otišli prilično daleko u kritici obrazaca saradnje sa Rusijom koje je gajila dosadašnja vlada, pa su čak predložili i moratorijum na izgradnju gasovoda Severni tok 2. Oštar stav Zelenih prema ruskom uticaju, koji podrazumeva i predloge za obustavom izgradnje, svakako će odgovarati ušima Bele kuće i Stejt departmenta (Franke, 2021a).

Četvrta dobra posledica jeste želja svih aktera, a naročito SPD-a, za što dubljom evropskom obrambenom integracijom i za stvaranjem evropske vojske. Iako je rečeno da bi ovo mogao biti i izazov za transatlantske odnose – to bi ujedno mogla biti i šansa za njihovo produbljivanje na novoj osnovi. Jačanje evropske komponente moglo bi potencijalno učiniti evroatlantsku bezbednosnu saradnju funkcionalnijom. Isto važi i zalaganje novih vlasti u Berlinu da se u EU uvede većinsko odlučivanje u sferi spoljne politike, koje bi moglo dovesti do efikasnijeg zajedničkog delovanja EU i SAD u svetskoj politici.

Zaključak

Nova koalicija Socijaldemokratske partije, Zelene partije i Slobodne demokratske partije donela je sa sobom određene izazove za transatlantske odnose. Skepsa prema nuklearnom oružju i nespремnost da se izdvoji

2% budžeta za odbranu svakako će biti problematične teme u odnosima Vašingtona i Berlina u narednom periodu. Ipak, koalicioni sporazum „semafor koalicije” doneo je olakšanje pristalicama bliže transatlantske saradnje, jer se jasno naglasilo da će Nemačka zadržati američke nuklearne glave na svojoj teritoriji i da će nastaviti da učestvuje u NATO doktrini nuklearnog odvratanja. Ipak, nova vlast u Nemačkoj donosi i određene perspektive i šanse sa dodatno približavanje Berlina i Vašingtona i učvršćivanje transatlantskih odnosa. Između ostalog, deluje da će nova vlast imati usklađeniji stav sa Vašingtonom glede politike prema Rusiji i Kini, kao i normativnog usmerenja na zaštitu demokratije i borbe protiv klimatskih promena. Takođe, činjenica da su Alternativa za Nemačku i Levica u stagnaciji odnosno padu, ukazuje da su opcije koje su najskep-tičnije prema saradnji sa SAD nisu više u usponu.

Da li će i u kolikoj meri ovi izazovi i šanse da utiču na kvalitet transatlantskih odnosa zavisice od drugih faktora. Prevažodno, zavisice od međunarodnog konteksta i eksternih događaja koji će zahtevati zajedničko transatlantsko delovanje. Što bude više pretnji po zajedničke interese i vrednosti koje se vlasti u Vašingtonu i Berlinu ističu kao osnove za svoje međunarodno delovanje, to će se više zaboravljati na razlike i to će biti više spremnosti na kompromis oko određenih neslaganja. Ovakva spremnost na realističko popuštanje je već pokazana u Berlinu u vezi sa nuklearnim oružjem, dok deluje da je za očekivati slično kompromisno ponašanje Vašingtona u pogledu činjenice (kojom SAD svakako nisu zadovoljne) da Nemačka neće dostići zahteve od 2% izdataka za budžet odbrane. Drugi važan faktor biće događaji unutar Evrope i pravac razvoja EU u domenu bezbednosti i spoljne politike. Mogući su različiti scenariji – od fokusa na isključivo evropsku integraciju, uz želju za emancipacijom od SAD (što trenutno ne deluje realno), preko produbljivanja razvoja evropske komponente odbrambenog i spoljnopolitičkog delovanja u okviru šireg koncepta evroatlantske saradnje (što je scenario za koji se deklarativno zalaže nova većina u Berlinu), pa sve do očuvanja trenutnog statusa (što takođe deluje kao moguć scenario) ili čak i moguće razgradnje trenutnog stepena integrisanosti. Berlin jeste važan, ali ne i jedini centar koji će u Evropi odlučivati o sudbini transatlantskih odnosa. Konačno, treći važan faktor biće i situacija u SAD. Već 2022. godine u SAD se održavaju izbori za Kongres, koji će prikazati trendove u unutrašnjoj politici SAD. Povratak republikanske većine u jednom ili oba doma, mogao predstavljati i suptilnu najavu za povratak Trampa ili njemu bliskog kandidata u Belu kuću na izborima 2024. godine – što bi svakako donelo i nove izazove za transatlantske odnose, na koje je veoma upitno kako bi reagovala nova „semafor koalicija” sa mandatom do kraja 2025.

The impact of the German elections on transatlantic relations: (un)expected challenges and opportunities

Abstract

This paper analyzes the possible positive and negative consequences of the elections in the Federal Republic of Germany on relations with the United States and transatlantic relations in a broader sense. The paper claims that disagreements over the issue of nuclear weapons and the necessary budget expenditures for NATO are the key potential problems in relations between Berlin and Washington, after the change of government in Germany and the arrival of the “traffic light coalition”. On the other hand, there are also several potentials for deepening the relations between Washington and the new government in Berlin, which are related to greater normative convergence in issues such as climate change, protection of democracy, relations with Russia and China. The paper gives an overview of how the parties that make up the new government in Germany view these issues, and how realistic it is that these threats or opportunities will be activated in transatlantic relations in the coming period.

Key words

Germany, elections, coalition traffic light, USA, NATO, transatlantic relations, nuclear weapons

Literatura

- Alden, Chris and Aran, Ammon (2017), *Foreign Policy Analysis: New Approaches*, 2nd ed., London: Routledge.
- Bündnis 90/Die Grünen (2021), *Deutschland. Alles ist Drin. Bundestagswahlprogramm 2021*, dostupno na: https://cms.gruene.de/uploads/documents/Wahlprogramm-DIE-GRUENEN-Bundestagswahl-2021_barrierefrei.pdf [pristupljeno 9. decembra 2021]
- CDU – CSU (2021), “Das Programm für Stabilität und Erneuerung”, dostupno na: <https://www.csu.de/common/download/Regierungsprogramm.pdf> [pristupljeno 9. decembra 2021]
- DW, 21 April 2020, “Germany considers nuclear-capable F-18 to replace its aging fleet”, Deutsche Welle, dostupno na: <https://www.dw.com/en/germany-considers-nuclear-capable-f-18-to-replace-its-aging-fleet/a-53202359> [pristupljeno 9. decembra 2021]
- FDP (2021), Nie gab es mehr zu tun. Wahlprogramm der Freien Demokraten, dostupno na: https://www.fdp.de/sites/default/files/2021-06/FDP_Programm_Bundestagswahl2021_1.pdf [pristupljeno 9. decembra 2021]
- Franke, Ulrike, 2021a „Foreign and defence policy in the German election”, European Council on Foreign Relations, dostupno na: <https://ecfr.eu/article/foreign-and-defence-policy-in-the-german-election/> [pristupljeno 8.12.2021]
- Franke, Ulrike, 27 September 2021b, “What Germany’s Election Results Mean for U.S. Foreign Policy”, Politico, dostupno na: <https://www.politico.com/news/magazine/2021/09/27/germany-election-us-foreign-policy-514433> [pristupljeno 9. decembra 2021]
- Ganster, Ronja, 29 November 2021, “Germany’s New Government Sttles the Nuclear Debate – for Now”, *German Marshall Fund of the United States*, dostupno na: <https://www.gmfus.org/germany-new-government-sttles-the-nuclear-debate-for-now>

- gmfus.org/news/germanys-new-government-settles-nuclear-debate-now [pristupljeno 9. decembra 2021]
- Gehrke, Laurenz, 22 November 2021, „Germans warm to US again under Biden: Report”, Politico, dostupno na: <https://www.politico.eu/article/germany-us-relations-positive-again-under-joe-biden-survey/> [pristupljeno 9.12.2021]
- Hill, Jenny, 6 December 2021, “Ready for power: Team Scholtz promises a new Germany”, BBC, dostupno na: <https://www.bbc.com/news/world-europe-59516156> [pristupljeno 9. decembra 2021]
- Holsti, Ole R (1992), “Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond Lippmann Consensus Mershon Series: Research Programs and Debates”, *International Studies Quarterly*, vol. 36, no. 4, pp. 439-466
- Krstić, Milan (2018), “Uticaj izbora u Nemačkoj 2017. godine na transatlantske odnose: stižu li vetrovi promena?”, *Politički život*, vol. 15, str. 89-102.
- Lipset, Seymour Martin and Stein, Rokkan (1967), “Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments”, in: Martin Seymour Lipset and Rokkan Stein (eds.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, New York: The Free Press
- Raunio, Tapio and Wagner, Wolfgang (2020), “The Party Politics of Foreign and Security Policy”, *Foreign Policy Analysis*, vol. 16, no. 4, pp. 515-531.
- Rečević, Tijana i Krstić, Milan (2019), „Svi na istoj strani? Kako spoljnopolitički odlučioi objašnjavaju vojnu neutralnost, a kako je građani shvataju”, u: Stefan Surlić (ur.), *Saradnja Srbije sa evroatlantskom zajednicom*, Beograd, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka i Institut za evropske poslove
- Reuters, 19 November 2021, “Nato expects Germany to stay in alliance’s nuclear sharing – Stoltenber”, *Reuters*, dostupno na: <https://www.reuters.com/world/europe/nato-expects-germany-stay-alliances-nuclear-sharing-stoltenberg-2021-11-19/> [pristupljeno 9. decembra 2021]
- SPD (2021), *Das Zukunftsprogramm der SPD*, dostupno na: <https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Beschluesse/Programm/SPD-Zukunftsprogramm.pdf> [pristupljeno 9. decembra 2021]
- SPD, Die Grünen, FDP (2021), *Mehr Fortschritt wagen: Bündnis für Freiheit, Gerechtigkeit und Nachhaltigkeit*, dostupno na: <https://www.wiwo.de/downloads/27830022/8/koalitionsvertrag-2021-2025.pdf> [pristupljeno 9. decembra 2021]
- SRF, “Spitzenkandidaten liefern sich letzte Diskussion vor der Wahl”, 23 September 2021, *SRF*, dostupno na: <https://www.srf.ch/news/international/cdu-csu-legt-zu-spitzenkandidaten-liefern-sich-letzte-diskussion-vor-der-wahl> [pristupljeno 9. decembra 2021]
- Stelzenmüller, Constanze, 19 November 2021, “Nuclear weapons debate in Germany touches a raw NATO nerve”, Brookings Institution, dostupno na: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/11/19/nuclear-weapons-debate-in-germany-touches-a-raw-nato-nerve/> [pristupljeno 9. decembra 2021]
- Tannenwald, Nina (2007), *The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945*, Cambridge: Cambridge University Press

UDK 327(4)(430):327(497)(316.344.42)

Odnos Nemačke prema aktuelnim pitanjima na Zapadnom Balkanu kroz prizmu izbora 2021.

Sažetak

Uloga izbora u Saveznoj Republici Nemačkoj na procese u Evropskoj uniji i zemljama u okruženju dobija na značaju u prethodnim izbornim ciklusima. Izbori 2021. samo su nastavak rasta uticaja na procese koji se tiču evropskih integracija, pa i političkih procesa na Zapadnom Balkanu. Političke elite iz zemalja Zapadnog Balkana uvek imaju svoja očekivanja od izbora u Nemačkoj, ali i od posledica tih izbora pre svega u pogledu sastava nemačke vlade. Predmet istraživanja u ovom radu jesu percepcije političkih elita na Zapadnom Balkanu o budućem odnosu nemačkih partija i nove vlade i izvor tih percepcija koji bazično nalazim u izbornim manifestima (izbornim programima) političkih partija. Analiza se zasniva na izbornim manifestima i percepciji koju su stavovi partija o Zapadnom Balkanu proizveli kod političkih elita. Navedeni stavovi su i u toku izborne kampanje i toku procesa formiranja vlade rezultirali pokretanju pojedinih nerešenih pitanja na Zapadnom Balkanu. Aktuelna pitanja koja imaju implikacije izbora u Nemačkoj su prvenstveno pitanje vladavine prava i demokratije na Zapadnom Balkanu, odnosi u Bosni i Hercegovini i pitanje Visokog predstavnika, pitanje Briselskog dijaloga, kao i pitanja velikih projekata kao što je Otvoreni Balkan.

Ključne reči

Nemačka, izbori, Zapadni Balkan, političke elite, izborni manifest

* Autor je docent na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, E-mail: despot.kovacevic@fpn.bg.ac.rs

Uvod

Izbori u Saveznoj Republici Nemačkoj svoj uticaj nemaju samo na nemački politički sistem i procese nego i na celokupnu politiku Evropske unije, ali i drugih zemalja koje imaju odnose sa EU ili su u procesu pridruživanja. Zapadni Balkan je svakako jedno od područja gde su očekivanja od nemačkih izbora velika, s obzirom da od promena u Nemačkoj zavise i odnosi regiona prema EU, ali i odnosi unutar regiona. Stabilnost nemačke politike od ujedinjenja postala je prepoznatljiva karakteristika, ali je očekivani odlazak Angele Merkel otvorio niz dilema, čime su izbori 2021. postali posebno važni.

Jedno od najvažnijih pitanja koje se postavilo je “kakav je region Zapadnog Balkana ostavila Angela Merkel?”. Iz ovog pitanja proističe i niz drugih pitanja, pre svega o perspektivi regiona u procesu integracija, ali i o odnosu nove Vlade Nemačke prema Zapadnom Balkanu. Javnost i političke elite na Zapadnom Balkanu stvorile su percepcije očekivanja od političkih partija u Nemačkoj, kao i od sastava nove Vlade u skladu sa koalicionim dogovorima. Najava promene u Nemačkoj su proizvele različite politike i najave političkih poteza niza lidera na Zapadnom Balkanu. Jedan od osnovnih izvora ovakvih percepcija i politika su izborni programi političkih partija u Nemačkoj po pitanju Zapadnog Balkana, kao osnovni dokumenti kojima se partije obraćaju građanima Nemačke, u koje su utkani i spoljnopolitički ciljevi kao i odnos prema svim važnim pitanjima u svetu.

Na bazi izbornih programa partija izvedene su i pretpostavke za politike koje bi mogle da se vode u narednom periodu, uz ranije iskustvo ponašanja ovih aktera prema pitanjima evropskih integracija i regiona Zapadnog Balkana. U izornoj kampanji nije bilo mnogo prostora za spoljnopolitičke teme, a još manje ih je bilo po pitanju Zapadnog Balkana. Ipak, u regionu su se stvorila očekivanja, a kasniji pregovori o Vladi

i koalicioni sporazumi pokazali su ispravnim očekivanja na osnovu izbornih programa i pojedinih stavova iz ovih partija.

Drugi deo analize razmatra percepcije koje su proizvedene u regionu po pojedinačnim aktuelnim pitanjima, a ističu se zahtevi političkim elitama i državama regiona u polju demokratije i vladavine prava, pitanje odnosa u Bosni i Hercegovini kao i statusa Visokog predstavnika, pitanje Briselskog dijaloga i projekta Otvoreni Balkan. U razmatranju ovih pitanja korišćeni su ranije navedeni izvori o stavovima političkih partija u Nemačkoj, ali kontekstualizovanih kroz niz pojedinosti koje diktiraju političke procese na Zapadnom Balkanu.

Kontekstualna analiza

U cilju razumevanja odnosa na Zapadnom Balkanu istaći ću nekoliko aspekata: stanje demokratije i vladavine prava, stanje evropskih integracija na Zapadnom Balkanu, migrantsku krizu, porast populizma i unutrašnje odnose u zemljama regiona. Navedeni aspekti ključni su za razumevanje odnosa u regionu i perspektive na koju uticaj ima i izborna promena u Nemačkoj.

Demokratija i vladavina prava su ugroženi u zemljama Zapadnog Balkana na različite načine, ali nijedna od zemalja ne može se isticati visokom vrednostima u ovim oblastima. Demokratski pad i stagnacija su osnovne karakteriste zemalja Zapadnog Balkana. U ovom domenu govori se o rastu autoritarizma na Zapadnom Balkanu (Bieber, 2020), a različiti pokazatelji demokratskih vrednosti su u trendu pada ili stagnacije (Freedom in the World 2021: Democracy under Siege | Freedom House, 2021) iako se navode i pozitivni pomaci u Crnoj Gori (zbog prve smene vlasti na izborima) i Severnoj Makedoniji (zbog zaustavljanja demokratskog pada koji su imali sa Gruevskim). Međutim, trenutna situacija u ovim zemljama nas navodi da su i dalje u pitanju fragilne institucije i nedovoljno stabilne vlade kako bi se moglo govoriti o konkretnim rezultatima po demokratiju i vladavinu prava. Napredak u ovim oblastima veoma je važan Evropskoj uniji i Nemačkoj, pa je ovo jedan od većih budućih izazova. Ipak, sa svetskim trendom porasta populizma došlo je i do širenja populističkog narativa koji je destabilizovao partijske i političke sisteme u regionu (Kovačević, 2020). Populizam sa kojim se susrela i Nemačka, ipak je na Zapadnom Balkanu u nedovoljno demokratizovanim sistemima napravio znatno više posledica, pa su se na udaru prvo našle demokratske procedure i vladavina prava.

Zemlje Zapadnog Balkana su u različitim pozicijama iz ugla evropskih integracija, ali je evroentuzijazam generalno na niskom nivou sa odugovlačenjem procesa. Dok Albanija i Severna Makedonija nemaju ni započet proces pregovora sa EU, druge zemlje su na različitim nivoima po broju otvorenih poglavlja, ali slika je veoma pesimistična (videti: Zapadni Balkan | Informativni članci o Evropskoj uniji | Evropski parlament

(europa.eu)). Disonantni tonovi iz EU još više zbunjuju javnost na Zapadnom Balkanu. Iako je EU strateški cilj svih zemalja, integracija postaje daleka perspektiva. Promene u Nemačkoj imaju uticaja na ove procese, pa je nova vlada jedan od značajnih faktora uticaja na region u polju evropskih integracija.

Unutrašnji odnosi među zemljama Zapadnog Balkana su jedna od prepreka za stabilizaciju. Nemačka je imala važnu ulogu u raspadu Jugoslavije, u ratovima i mirovnim sporazumima, a sa širenjem evropske ideje u regionu postala je ključni akter u odnosima među zemljama i unutar zemalja. Važna uloga Nemačke je u odnosima unutar Bosne i Hercegovine, unutar Srbije u rešavanju kosovskog pitanja, u svim inicijativama koje postoje na nivou regiona, a ima i veliku ulogu u ekonomskim odnosima. Stavovi političkih partija u Nemačkoj i odredbe koalicionog sporazuma po pitanju Zapadnog Balkana imaju važnu ulogu u odnosima među i unutar zemalja, jer bitno utiču na ponašanja aktera i percepciju javnosti o političkim odnosima.

Izbori u Nemačkoj 2021. - analiza izbornih programa

Za izbore 2021. partije u Nemačkoj su po uobičajenom principu istakli svoje programe kojima nude politike za naredni period i pravce kojima Nemačka treba da se kreće. U programima partija može se primetiti veoma mali prostor posvećen Zapadnom Balkanu i rešavanju pitanja u ovom regionu, iako među partijama postoje razlike. Slobodne demokrate (FDP) i Levica (Die Linke) ne bave se regionom Zapadnog Balkana, kao ni pojedinačnim zemljama iz regiona. Druge političke partije imaju u svojim programima deo posvećen ovim temama ali veoma šturo i u nekoliko rečenica.

U programu CDU/CSU očigledan je generalan predlog kontinuiteta politike, pa i prema regionu Zapadnog Balkana. CDU/CSU samo se u jednom pasusu bave Zapadnim Balkanom sa sledećim sadržajem:

„Zalažemo se za dalje intenziviranje veza Zapadnog Balkana sa Evropskom unijom, jer su bezbednost i stabilnost u našem neposrednom susedstvu od najvećeg interesa. Unutrašnja kohezija Evropske unije nije oslabljena prijemom novih članova. Zemlje kandidati moraju u potpunosti ispuniti sve kriterijume za pristupanje.“ (Das Programm für Stabilität und Erneuerung. str.20)

Politika Angele Merkel prema regionu i njen nastavak po odlasku kancelarke očigledan su put kojim bi se kretala nemačka Vlada u narednom periodu, da je lista CDU/CSU uspela da ima većinu i formira vlast. Nastavak ove politike podrazumeva zahteve za ispunjavanjem svih kriterijuma za pristupanje, što svakako mogu biti visoka očekivanja, ali se zadržavaju na ranijim stavovima. S druge strane, prednost se daje bezbednosti i stabilnosti koje su istaknute kao vrednost, dok drugi principi koji su takođe ugroženi u regionu nisu istaknuti u ovom programu.

Socijaldemokrate (SPD) u svom programu za izbore 2021. biračima su ponudili sveobuhvatan set politika koji je prepoznat od strane građana kao dobra vizija za razvoj Nemačke. U navedenom programu socijaldemokrate se samo delimično oslanjaju na probleme i pitanje Zapadnog Balkana. SPD vidi Zapadni Balkan kao region različitih interesa i susedstvo u kome EU i Nemačka moraju da odgovore na izazove. Kako se ističe u delu o Zapadnom Balkanu:

„Susedstvo Evrope kako na jugu tako i na istoku oblikovano je kako kroz krize tako i kroz uticaj drugih država. EU mora konceptualno da odgovori na ove izazove, da se uhvati u koštac sa prestrojenom evropskom politikom susedstva. Zemlje Zapadnog Balkana ćemo integrisati.“ (Das Zukunftsprogramm der SPD, str.55)

SPD pokazuje i jasno opredeljenje ka integraciji Zapadnog Balkana, ali bez preciziranja oko uslova, rokova i prepreka na tom putu. S obzirom da će voditi novu nemačku Vladu, a da su i do sad bili partner u Vladi, za očekivati je da nema drastičnih promena u politici prema regionu. Zapadni Balkan nije tema na listi prioriteta socijaldemokrata, s obzirom da su i u kampanje fokus stavili na socio-ekonomske mere na unutrašnjem planu.

Obe vladajuće partije iz prethodnog mandata vlade u okolnostima izbora 2021. nisu istupile sa konkretniji predlozima za region Zapadnog Balkana, nego su se na formalan način orijentisali na kontinuitet politike koja je vođena u prethodnom periodu. Za razliku od njih Zeleni (Bündnis 90/Die Grünen) su dali svoje viđenje politike prema Zapadnom Balkanu u znatno širem obimu i detaljnije sa preciziranim ciljevima koji idu u sklopu njihovih programskih opredeljanja.

Zeleni se u dve oblasti bave regionom Zapadnog Balkana. Prvi i kraći deo je u oblasti migracija, tržišta rada i boravišnih dozvola gde se afirmativno govori o modelu migracija radne snage sa Zapadnog Balkana i daje se perspektiva da se proširuje i konsoliduje, kako bi postao održiv sa ostvarivanjem niza prava za građane zemalja regiona.

U drugom delu, kada se govori o spoljnoj politici, Zeleni iznose niz stavova o zemljama Zapadnog Balkana sa jasno preciziranim idejama i očekivanjima. Kako ističu u programu Zeleni se zalažu:

„Za aktivnu evropsku politiku prema našim susednim zemljama. Pre svega, EU mora da preuzme više odgovornosti u svom neposrednom susedstvu. Politika proširenja EU je jedna od uspešnih priča koju želimo da nastavimo. Zato idemo ka konkretnom napretku u evropskim integracijama zemalja Zapadnog Balkana.“ (Bundestagswahlprogramm 2021 - Deutschland. Alles ist drin., str. 226)

Uz jasnu opredeljenost za integracije, Zeleni preciziraju i zahteve koje moraju da ispune zemlje da bi postale članice Evropske unije. Kako se ističe u izbornom programu regionu su neophodne reforme *u oblastima demokratije, vladavine prava, borbi protiv korupcije kao i uključivanja i zaštitu manjina...* (str.226), u skladu sa evidentiranim problemima na Zapadnom Balkanu.

Kada je reč o pojedinačnim slučajevima, Zeleni se zalažu za viznu liberalizaciju za građane sa Kosova* i napredak „Kosovskog dijaloga” sa Srbijom kako stoji u dokumentu, u domaćoj javnosti poznatog kao Briselski dijalog. U programu se ističu i potrebe za otvaranjem prvog poglavlja o pristupanju EU za Albaniju i Severnu Makedoniju. Kada je reč o Bosni i Hercegovini, u istom delu se kaže da postoji potreba stvaranja građanskog društva sa jednakim pravima za sve građane uz generalnu ocenu da je potrebno osnažiti proces pomirenja i pravno procesuiranje ratnih zločina. Zeleni naglašavaju da jasno odbijaju etnička pomeranja i bilo koju vrstu diskriminacije. (Bundestagswahlprogramm 2021 – Deutschland. Alles ist drin., str. 226).

Alternativa za Nemačku (AfD) u skladu sa svojom političkom orijentacijom gleda i na region Zapadnog Balkana. U programu se ističe da je: *„Zapadni Balkan kao važan deo Evrope raste u zoni interesa stranih sila. Da bi ga stabilizovao, AfD se zalaže za privilegovano partnerstvo sa zemljama regiona.”* (Programm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum 20. Deutschen Bundestag – Deutschland. Aber normal., str. 66).

Izvesno je da AfD ne vidi mogućnosti proširenja EU, ali da postoji nužna potreba za bezbednosnu saradnju, a posebno zbog migracija kao zajedničkog izazova. Veoma šturo, ali jasno, Alternativa je pokazala da ima nedvosmislen stav prema Zapadnom Balkanu. Ipak, kao partija sa najmanjim koalicionim potencijalom AfD ima veoma sužen prostor za implementaciju politika koje predlaže.

Druge relevantne partije, među kojima su Slobodne demokrate (FDP) i Levica (Die Linke), ne govore o Zapadnom Balkanu niti o perspektivi proširenja EU na ovaj region. Izborne debate i predizborna kampanja nisu doprinele osvetljavanju buduće politike nemačkih partija prema regionu Zapadnog Balkana, ali je koalicioni sporazum za novu Vladu dao niz stavova o regionu i zemljama regiona u jednom pasusu. Značajan deo stavova ponavlja se i preklapa sa programom koji su ponudili Zeleni, ali takav program ne odstupa ni od druga dva partnera u sastavljanu Vlade (SPD i FDP). Koalicioni sporazum ponavlja na sličan način stavove o svim pojedinačnim zemljama regiona (kao u izbornom programu Zelenih), uz preciziranje da za pristupanje EU moraju biti ispunjeni svi kriterijumi iz Kopenhagena (Bündnis für Freiheit, Gerechtigkeit und Nachhaltigkeit, str. 136), što nije novost i očekivan je zahtev.

Posledice po Zapadni Balkan

Očekivanja da će kancelarka Angela Merkel završiti svoj mandat i da neće ostati na toj poziciji donela su promene u odnosima na Zapadnom Balkanu. Prvo pitanje koje se postavilo je „kakav je region ostavila Angela Merkel?” koja je u prethodnom periodu dužem od decenije bila posvećena Zapadnom Balkanu i veoma aktivna u politici u regionu. Iz ovih

očekivanja probudile su se i nade i strepnje, zavisno od pozicija na kojima se nalaze političke elite. Izvesno je samo da će Nemačka i dalje imati veoma važnu ulogu u odnosima u regionu.

U skladu sa izbornim programima i opredeljenjima partija najavljuju se su i različite vrste scenarija za Zapadni Balkan i zemlje pojedinačno. U ovom delu analiziraću najvažnija pomeranja u odnosi u regionu koja su proizvod percepcije političkih elita na Zapadnom Balkanu, na šta veliki uticaj imaju izbori i promene u Nemačkoj.

Prvi u nizu je slučaj Bosne i Hercegovine u kojoj se razvija ustavna kriza koja dobija karakteristike najveće od potpisivanja Opšteg okvirnog sporazuma u Dejtonu 1995, koji je i temelj ustavnog poretka i odnosa tri naroda. Nemačka je uvek bila zainteresovana za odnose u BiH, a pokretanjem izbora Kristijana Šmita za Visokog predstavnika u BiH dodatno se povećala uloga Nemačke u ovom slučaju. Kristijan Šmit dolazi iz reda iskusnih političara iz Hrišćansko-socijalne unije (CSU) iz Bavarske i pre početka svog mandata postao je tema koja raspiruje krizu u BiH. Naime, izbor Šmita za Visokog predstavnika osporen je od strane Republike Srpske kao ravnopravnog entiteta u BiH, zbog procedure tj. zbog izostanka izbora u Savetu bezbednosti UN, uz insistiranje Rusije i Kine kroz rezoluciju da se ova funkcija ukine (koja je odbijena) (videti: Security Council Turns Down Resolution That Would End Powers of Bosnia and Herzegovina High Representative | Meetings Coverage and Press Releases). Važno je naglasiti da nije reč samo o osporavanju pojedinca (Kristijana Šmita) nego o insistiranju Republike Srpske na gašenju funkcije i na nelegalnom izboru svih prethodnih Visokih predstavnika (izuzev prvog Karla Bilta) (videti: Dodik: Kristijan Šmit neće biti izabran za novog visokog predstavnika (n1info.com)). U pogledu nemačkih izbora, pozicija Kristijana Šmita je, iz ugla srpske političke elite u BiH, krajnje oslabljena i nastavljena je politika insistiranja da ne postoji mandat nego da je Šmit „privatno lice“ u BiH. Formiranjem nove nemačke Vlade i izostankom CDU/CSU iz ovog aranžmana postavlja se pitanje da li su ova očekivanja ispravna. Uvidom u program i stavove partija koje su deo Vlade, vidimo da se odnos prema BiH može menjati samo u oštrijem smeru smanjenja ustavnih etničkih podela, s obzirom da su Zeleni naglasili kao cilj izgradnju građanskog društva. Ovakvi stavovi idu u pravcu očekivanja značajnog dela javnosti u Federaciji BiH i političkih elita, dok se kosi sa suprotnim stavom o potrebama čvršće primene etnički zagaratovanih prava kroz Dejtonski sporazum. U ovakvoj atmosferi, za očekivati je dodatnu eskalaciju političke krize i smanjenje kapaciteta za konsenzus, dok se ciljevi Vlade Nemačke o važnosti „demokratije i vladavine prava“ ostavljaju kao temeljna ali teško ostvariva na prostoru BiH. Rezultat može biti usporavanje integracija BiH ka EU, pa i zaustavljanje tog procesa. Očekivanja o ustavnim promenama su različita, ali postoje sa sve tri strane u BiH. S druge strane, promene bi iz ugla nove nemačke vlade mogle ići u pravcu građanskog društva i smanjivanja etničkih razlika, što za posledicu može da ima smanjenje konsocijativnih elemenata i suštinska promena „dejtonske Bosne

i Hercegovine". Ovakvo odvijanje situacije ipak je preveliko očekivanje, jer bi se problem produbio, a zahtevi iz Republike Srpske upravo idu u potpuno drugom smeru.

Drugi važan slučaj je pitanje Briselskog dijaloga, odnosa Beograda i Prištine i generalnog puta ka EU koji zavisi od pregovora. Zastoj u pregovorima, nerešena pitanja i česte eksalacije kriza po različitim pitanjima suština su ovih odnosa, dok je najveći problem neprimenjivanje i selektivno primenjivanje postignutih sporazuma. Nemačka je imala veoma važnu ulogu u započinjanju razgovora dve strane, a Angela Merkel je predstavljala ključnu figuru u ovim odnosima. Iz značajnog broja nastupa, pre svega partija koje su formirale vladu, vidljivo je da se na region Zapadnog Balkana gleda kao na jedan subjekt, dok se jedino Zeleni okreću i pojedinačnim problemima zemalja. U tom se vidi jasan kontinuitet sa nemačkim priznanjem Kosova* kao nezavisne države, a samo rešavanje problema kao bilateralni odnos dve države. Pozicija u ovom procesu je otežana sa promenama u nemačkoj vladi, jer ne postoji više jasna figura sa autoritetom koja može da zahteva od obe strane učešće. Takođe, tri vladajuće partije u Nemačkoj su mnogo više prepoznate kao zagovornici nezavisnosti, što otežava još više poziciju. Iz navedenih stavova moguće je očekivati sagledavanje Zapadnog Balkana kao jedne teme, pa samim tim i rešavanje unutrašnjih pitanja može biti deo istog procesa. Ipak, u narednom mandatu Vlade Nemačke može se očekivati povećan broj zahteva u drugim oblastima, dok rešavanje ovog pitanja ide svojim sporim koracima.

Druge oblasti o kojima se može govoriti kao prioritetu nemačke politike na Zapadnom Balkanu u narednom periodu su vladavina prava i demokratija. Zemlje regiona su u konstantnoj stagnaciji i padu po pitanju demokratskih vrednosti, a nova nemačka vlada ukazuje na potrebe za krupnim promenama u ovim oblastima. Javnost na Zapadnom Balkanu i u samoj najavi izbora i buduće vlade ovakav aranžman videla je kao veliki izazov za zemlje regiona jer će zahtevi po pitanju vladavine prava biti znatno veći nego u prethodnom periodu. Navedena očekivanja predstavljaju najveći izazov za Zapadni Balkan, a loša situacija u ovim oblastima može posebno da uspori integracije jer se radi o temeljnim pitanjima koja se dalje tiču ljudskih prava, političkog i medijskog pluralizma, kontrolnih i regulatornih tela i sl. Koalicioni sporazum jasno naglašava kako će politika Nemačke biti prema Zapadnom Balkanu i da su očekivanja od zemlja različita, ali da se na integracije regiona gleda kao jedna celina.

U ovakvoj slici regiona, važne su zajedničke inicijative prema postizanju boljih odnosa u regiona, a inicijativa Otvoreni Balkan je sigurno jedan od najvažnijih koje EU podržava. Trenutno u projektu učestvuju Srbija, Severna Makedonija i Albanija, a sam sporazum potpisan je u Skoplju 29. jula 2021. (videti: Joint statement of the leaders of "Open Balkan") kao ideja širenja regionalne saradnje. Ostale zemlje Zapadnog Balkana nisu potpisale sporazum koji je suštinski drugo ime za ideju „mini Šengena". Rizik za održivost ove inicijative je u neučešću svih zemalja Zapadnog

Balkana (videti: [Escobar: Otvoreni Balkan neće uspeti ako tu nije svih šest država \(slobodnaevropa.org\)](#)), ali je veoma bitno da inicijativa ima podršku spoljnih aktera, pa i Visokog predstavnika u BiH (videti: [Kristijan Šmit podržao 'Otvoreni Balkan' \(slobodnaevropa.org\)](#)). Problem oko podrške pojedinih zemalja Zapadnog Balkana je u političkom razlog jer je inicijativa pokrenuta od strane predsednika Srbije Aleksandra Vučića, ali je Šmit naglasio da su važni benefiti inicijative, a ne ko je pokretač. Ipak, posle izbora u Nemačkoj je za očekivati da nova Vlada podrži ovu inicijativu i da na njoj radi kao dobroj platformi za poboljšanje odnosa u regionu što je velika prepreka u integracijama zemalja Zapadnog Balkana.

Iako postoje i druga otvorena pitanja na Zapadnom Balkanu koja bi mogla da pokreće nova nemačka Vlada, navedene četiri teme su u fokusu, kako iz očekivanja javnosti i političkih elita na Zapadnom Balkanu, tako i na osnovu izbornih programa i koalicionog sporazuma nove Vlade.

Zaključak

Velika promena u nemačkoj politici sa odlaskom Angele Merkel dala je izborima 2021. godine novu komponentu i važnost. Važne teme su posledice ovih izbora i na region Zapadnog Balkana, s obzirom da Nemačka i EU igraju bitnu ulogu u regionu i da od nemačke politike zavise i integracije regiona, ali i odnosi među zemljama. Predmet analize u ovom radu su bila najvažnija aktuelna pitanja na Zapadnom Balkanu na koja izbori u Nemačkoj imaju veliki uticaj, kako kroz izborne programe partija, tako i kroz koalicione sporazume. Uviđajući razlike među političkim partijama, kreirana su i očekivanja od nemačkih izbora u zemljama Zapadnog Balkana. Najvažnija tema koja brine političke elite u ovim zemljama je pokretanje zahteva za višim stepenom demokratije i vladavine prava, s obzirom da su ove oblasti u velikom padu ili stagnaciji. Uz to se nadovezuju i druga pojedinačna pitanja, a pre svega pitanje odnosa u Bosni i Hercegovini i pregovora Beograda i Prištine. Evropska Unija, pa i Nemačka, počinju unifikovano da gledaju na zemlje regiona kao jednu celinu i sve se više u diskursu koristi ideja o zajedničkom ulasku zemalja Zapadnog Balkana. S tim u vezi je inicijativa Otvoreni Balkan važan projekat koji će sve više dobijati podršku ili će se kreirati ideje koje imaju isti cilj kako bi se region iznutra uredio, kako bi se odnosi popravili i stvorila političko-ekonomska međuzavisnost. Nemački izbori, a posebno poslednji sa odlaskom kancelarke Angele Merkel, napravili su novi prostor za rekonfiguraciju odnosa u regionu i nove potencijalne izazove. Izostanak CDU/CSU iz vlade takođe je nova okolnost i zemlje regiona će se naći pred novim zahtevima, ali bez očekivanja da dođe do drastične promene politike.

Germany's attitude towards current issues in the Western Balkans through the prism of the 2021 elections

Abstract

The role of elections in the Federal Republic of Germany to the processes in the European Union and the surrounding countries has gained in importance in previous election cycles. The elections in 2021 are just a continuation of the growing influence on the processes related to European integration, and even the political processes in the Western Balkans. Political elites from the countries of the Western Balkans always have their own expectations from the elections in Germany, but also from the consequences of those elections, primarily in terms of the composition of the German government. The subject of research in this paper are the perceptions of political elites in the Western Balkans about the future attitudes of German parties and the new government towards Western Balkans and the source of these perceptions, which I basically find in election manifestos (election programs) of political parties. The analysis is based on election manifestos and the perception that the parties' views on the Western Balkans have produced among political elites. These attitudes resulted in the initiation of certain unresolved issues in the Western Balkans, both during the election campaign and during the process of forming the government. Current issues that have implications for elections in Germany are primarily the rule of law and democracy in the Western Balkans, relations in Bosnia and Herzegovina and the High Representative, the Brussels Dialogue, and major projects such as the Open Balkans.

Key words

Germany, elections, Western Balkans, political elites, election manifesto

Literatura

Bieber, Florian. *The Rise of Authoritarianism in the Western Balkans*, Palgrave Macmillan, London.

Kovačević, Despot, „Destabilizacija partijskih sistema i porast populizma u zemljama bivše SFRJ”, *Srpska politička misao*, 1/2020, vol. 67, str. 129–152.

CDU/CSU, *Das Programm für Stabilität und Erneuerung*. Dostupan na: [Regierungsprogramm.pdf \(csu.de\)](#) 9.9.2021.

SPD, *Das Zukunftsprogramm der SPD*. Dostupan na: [\(Übersicht \(spd.de\)\)](#) 9.9.2021.

Bündnis 90/Die Grünen, *Bundestagswahlprogramm 2021 – Deutschland*. Alles ist drin. Dostupan na: [Wahlprogramm – BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN \(gruene.de\)](#) 9.9.2021.

AfD, *Programm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum 20. Deutschen Bundestag – Deutschland*. Aber normal. Dostupan na: [BTW 2021 Wahlprogramm – Alternative für Deutschland \(afd.de\)](#) 9.9.2021.

Bündnis für Freiheit, Gerechtigkeit und Nachhaltigkeit. Dostupan na: [Koalitionsvertrag 2021 – 2025 \(spd.de\)](#) 5.12.2021.

Freedom in the World 2021: Democracy under Siege | Freedom House. Dostupno na: [www.freedomhouse.org](#). 25.11.2021.

Internet izvori

- Dodik: Kristijan Šmit neće biti izabran za novog visokog predstavnika (n1info.com),26.3.2021
Security Council Turns Down Resolution That Would End Powers of Bosnia and Herzegovina
High Representative | Meetings Coverage and Press Releases,1.9.2021.
Joint statement of the leaders of "Open Balkan" | Влада на Република Северна Македонија
(vlada.mk)_5.8.2021.
Escobar: Otvoreni Balkan neće uspeti ako tu nije svih šest država (slobodnaevropa.org)
5.12.2021.
Kristijan Šmit podržao 'Otvoreni Balkan' (slobodnaevropa.org),5.12.2021.
Zapadni Balkan | Informativni članci o Europskoj uniji | Europski parlament (europa.eu)
5.12.2021.

UDK 324:342.4(430)

Citrus koalicija i obrisi savremenog ustavnog patriotizma u Nemačkoj

Sažetak

U radu se analizira značaj programske saglasnosti između Zelenih i FDP u formiranju koalicije nakon izbora za Bundestag 2021. Autor brani tezu da je moguće kreiranje održive koalicije između ideološki suprotstavljenih partija. Glavni argument je da uprkos trendu ublažavanja ideoloških razlika i dominaciji teme klimatskih promena tokom predizborne kampanje, osnovu za formiranje tzv. "citrus" koalicije nije predstavljao politički pragmatizam, utilitarna namera za vršenjem vlasti, već bazični konsenzus političkih aktera koji počiva na ideji ustavnog patriotizma. U prvom delu autor pruža teorijski pregled koncepta ustavnog patriotizma. U drugom delu ustavnog patriotizmu suprotstavlja elemente postdemokratije i ideološkog približavanja različitih političkih opcija.

Ključne reči

Nemačka, izbori za Bundestag 2021, citrus koalicija, semafor koalicija, ustavni patriotizam

* Autor je docent na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. E-mail: stefan.surlic@fpn.bg.ac.rs

Uvod

U radu postavljam pitanje zašto prirodno ideološki suprostavljene partije mogu da kreiraju održivu koaliciju? Polazim od primera Zelenih i FDP koji su nakon izbora za Bundestag 2021. formirali širu "semafor" koaliciju sa socijaldemokratama. Osnovni argument je da uprkos trendu ublažavanja ideoloških razlika i dominaciji teme klimatskih promena tokom predizborne kampanje, osnovu za formiranje tzv. "citrus" koalicije nije predstavljao politički pragmatizam, utilitarna namera za vršenjem vlasti, već bazični konsenzus političkih aktera koji počiva na ideji ustavnog patriotizma.

Kroz teorijski pregled ustavnog patriotizma, ističem da je koncept osmišljen još u cilju prevazilaženja nacističke prošlosti i kreiranja osobenog vida patriotizma koji se ne može zasnivati na nacionalnom jedinstvu, već na svesti o pripadanju zajedničkoj ustavnoj kulturi koja je po svojoj prirodi predmet konstantnih samopropitivanja. U tom kontekstu poseban politički moment 2021. je u Nemačkoj označio kraj dominacije jedne stranke i disperziju glasova koja pretila da naruši klasičan dvoipartijski model. SPD je formalni pobednik izbora ali politička budućnost ove partije zavisila je pre svega od programskog kompromisa između zelenih i liberala u okviru „citrus“ koalicije. Poput citrusa koji može imati neprijatan ukus, ali biti pun hranjivih vitamina, i ova koalicija je svojevrsni izazov za demokratsku ustavnu kulturu Nemačke koji može pokrenuti značajne pozitivne političke procese.

U pokušaju da odbranim odluku pomenutih stranaka da kreiraju održivu koaliciju naglašavam tri ključna izazova za ovaj savez. Prvi čine programsko gledište kao i opredeljenja njihovih birača prema ulozi države. Tačnije, može li ovakva koalicija da se usaglasi oko odgovora na sledeće pitanje: da li bi država trebalo da bude glavni subjekt u promenama ili bi to trebalo da budu društvene i privredne snage? Drugo, budući da su Zeleni i FDP predlagali različite političke pristupe: mogu li nastupajuće

promene da se ostvare kroz postepenu institucionalnu reformu ili kroz radikalne političke odluke? Na kraju, gde se nalazi osnova političkog promišljanja i zagovaranja, u aktivizmu društvenih pokreta i organizacija, ili u institucionalizovanoj parlamentarnoj deliberaciji?

Predizborna kampanja bila je prepoznata po dva nivoa obraćanja, jednom koji je bio apstraktan i ticao se koncepta socijalne pravde, klimatske pravde, sigurnosti i demokratskih vrednosti u i izvan granica Nemačke. Drugi nivo se ticao konkretnih mera koje će biti sastavni deo eventualnog koalicionog dogovora. Oba nivoa će u mandatu nove vlade biti na velikom ispitivanju kod birača. Međutim, u prilog formiranoj koaliciji ide postignuta društvena saglasnost, svest o deljenju jedinstvenog političkog prostora, gde polarizovanost nije sistemska već tematska. U tom smislu Nemačka jeste primer istorijski specifičnog, ali jednog od najstabilnijih demokratskih poredaka koji počivaju upravo na ustavnom patriotizmu.

Teorijska promišljanja o ustavnom patriotizmu

U narednim redovima najpre će fokus biti na definisanju samog pojma, a potom na savremenom čitanju ustavnog patriotizma u formiranju šire tzv. „semafor“ koalicije, a posebno saglasnosti postignute između ideološki diferenciranih Zelenih i liberala u okviru tzv. „citrus“ koalicije.

Prva upotreba pojma ustavni patriotizam pripisuje se Dolfu Sternbergeru koji je 1979. u novinskom članku objavio da je identifikacija sa Osnovnim zakonom oblikovana nova vrsta patriotizma zasnovana na ustavu: „Mi ne živimo u potpunoj Nemačkoj, ali živimo u... potpuno ustavnoj državi, a to je samo po sebi vrsta otadžbine“ (Çıdam, 2017: 116). Koncept je dalje razrađen u Habermasovim radovima kao alternativa nacionalizmu i u liberalnoj formi, gde se ustavni patriotizam predstavlja kao oblik građanskog udruživanja (Payrow Shabani, 2002: 421).

Budući da je liberalni nacionalizam zastupao tezu u kojoj bi trebalo da se granice nacije podudaraju sa granicama države, Habermas je u ustavnom patriotizmu video jedini prihvatljiv oblik „patriotizma“ za građane SR Nemačke, koji ne podrazumeva odricanje od izvornog identiteta već, prema njegovim rečima, označava „ponos na činjenicu da smo uspeli da trajno prevaziđemo fašizam, uspostavimo poredak zasnovan na vladavini zakona i usidrimo ga u razumno liberalnoj političkoj kulturi“ (Çıdam, 2017: 116). Takođe, Pajro Šabani (Payrow Shabani) upućuje dve snažne kritike empirijskim polazištima liberalnih nacionalista: prva, pretpolitički „narod“, koji po njihovoj tvrdnji prethodi ustavnoj državi i ima normativnu ulogu u objedinjavanju zajednice, kvalitativno se razlikuje od naroda koji je formirao političku zajednicu zasnovanu na ustavu; druga, takvo polazište je nerealno u heterogenom karakteru savremenih država (430).

Prema Habermasovoj koncepciji, patriotizam nije bio vezan za konvencionalna shvatanja već se tumačio kao oblik identiteta izgrađen od strane građana koji razmatranjem dolaze do najboljih tumačenja i insti-

tucionalizacije principa ustavne demokratije (Hayward, 2007: 185). Habermas je posmatrao ustavni patriotizam kao proces koji je refleksivan i koji se zasniva na „kolektivnom učenju“, dok Miler ukazuje da iako su razvoj i usavršavanje ustavnog režima jedna od glavnih odlika koncepta, države ne mogu biti pod stalnim pritiskom samopropitivanja (2008a: 85). Svakako, u teorijskom smislu Habermas je utemeljenjem ustavnog patriotizma proizveo relevantnu alternativu nacionalizmu, ali i doprineo konkretizaciji radikalnog jezgra modela deliberativne demokratije (Çıdam, 2017: 127).

Dosadašnji prigovori su ustavni patriotizam prepoznavali kao partikularnost koja se prurušava u univerzalizam, kao „beskrvnost“ koja je prikladna samo u kontekstu „polunacije“ duboko posramljene nacističkom prošlošću, kao lojalnost dokumentu koji nema svoju pisanu formu u mnogim zemljama, kao ideju koja je inferiorna u odnosu na različite oblike liberalnog nacionalizma (Miler, 2008b: 85). Međutim, za Jana Vernera Milera (Jan Werner), kao jednog od najuticajnijih savremenih teoretičara ustavnog patriotizma, reč je o „privrženosti“ univerzalnim vrednostima koje se ostvaruju u konkretnom političkom okruženju ili politici, koje sve dok ostvaruju standarde „liberalnog demokratskog univerzalizma“ zavređuju građansku lojalnost (86).

Mogu se definisati tri osnovna elementa koja pružaju konture ustavnog patriotizma: 1) koncept nije sam po sebi teorija pravde za koju se misli da se oslanja na rolsovski politički liberalizam, ali je svakako normativno zavisni koncept koji nema isključivo pozitivističko čitanje i kome je „potrebna posebna teorija da bi mu se dalo posebno značenje“; 2) nije reč o „slobodno plutajućem univerzalizmu“ ili „etičkom kosmopolitizmu“ već o jasno ograničenim i određenim političkim udruženjima i struktura; 3) poslednji proizilazi iz prethodnog, ustavni patriotizam se ne može pročitati ili učitati bilo kojoj vrsti privrženosti ljudi određenim trajnim političkim aranžmanima, ali se može prepoznati u okvirima nacionalnih država, nadnacionalnih udruživanja i politika kao normativni impuls koji odražava želju pojedinaca da se ostvare kao slobodni i jednaki u „fer uslovima zajedničkog deljenja političkog prostora“ (Müller, 2008c: 544).

Budući da je u središtu ovog pojma ustav, to može voditi ka pogrešnom zaključku da je po sredi fetišizacija jednog normativnog akta koji ima moć izgradnje sasvim novog identiteta. Miler pojašnjava da je više reč o „ideji“ ustava nego samom ustavu, budući da se koncept ustavnog patriotizma zasniva na uzajamnom opravdanju, saradnji i dogovornom ograničenju moći (546). Ono što je posebno važno, koncept odbacuje restriktivno pozitivističko čitanje teksta, i ističe da ustavi „nužno stvaraju oblike ograničenog neslaganja ili ograničene raznolikosti“, gde je sasvim razumno da građani nisu saglasni „čak ni oko nekih ustavnih osnova“ ().

Međutim, to ne znači da pripadnici političke zajednice imaju pravo da u potpunosti odbace poredak. Neslaganja su ograničena bazičnom saglasnošću o zajedničkom političkom prostoru. Ustavni patriotizam je zapravo skup uverenja koji održava pravedni ustavni režim, odnosno ide-

ja da uprkos sporenjima „građani međusobno opravdavaju političku vladavinu“ (547). Osećaj pripadnosti se rađa iz vladavine izvornog zakona u kome se „svi članovi prepoznaju kao njegovi autori“ (Payrow Shabani, 437).

Takođe, iako je odbačena pozitivistička ideja privrženosti ustavu kao dokumentu, to ne znači odbacivanje normi koje mogu preoblikovati shvaćanja tradicionalnog, nacionalnog i lokalnog okvira. Ustavni patriotizam zapravo vodi ka ustavnoj kulturi koja „posreduje između univerzalnih normi i partikularnih konteksta“ (Müller, 2008c: 548). Habermas ide korak dalje u univerzalizaciji, ističući da je politička kultura iskristalisana oko ustava koji građanima pruža dvostruki identitet, istovremeno člana zajednice i stranca, čime se jača osećaj solidarnosti i podstiče „nacionalna svest“ (Payrow Shabani, 425).

Opravdana kritika ustavnog patriotizma je što se ustavi ne tumače iz istorijske perspektive koja bi pokazala da nije reč o neutralnim dokumentima i da su često bili proizvodi političkog sukoba, kao i da bez obzira da li su ti sukobi bili nasilni, nužno imaju pobjedničku i gubitničku stranu. Posebno u pluralnim društvima gde se očekuje buđenje patriotizma prema ustavu koji je u prošlosti bio osporavan. Stoga se ustavni patriotizam u pluralnim društvima čini mogućim ukoliko su ustavi plod novih aranžmana koji uvažavaju identitetski pluralizam.

Ustavni patriotizam opisan kao politička privrženost prema vrednostima, normama, procedurama, u fokus debate stavlja ustav kao dokument, ali predmet mu je mnogo širi, „ustavna kultura koja okružuje svaki ustav“ i koja je užu pojam od političke kulture (Miler, 2008b: 202). Iako ustavni patriotizam podrazumeva određenu identifikaciju, ne bi se moglo govoriti o ustavnom identitetu, budući da „identitet“ upućuje na statičnu i definisanu kategoriju i po prirodi pažnju usmerava na ustav kao dokument (Müller, 2008c: 547). Kultura predstavlja privlačniji i precizniji termin budući da uključuje simbole, obrede, rituale i institucije, a ujedno ni na koji način ne može biti tretirana kao homogena ().

Heterogenost ustavne kulture podrazumeva konstantan razgovor i preispitivanje prihvaćene kulture, uključujući i „trajna neslaganja“ kao odliku tih razgovora (548). Suštinsku prepreku ovoj vrsti razgovora može predstavljati kolektivni identitet koji podrijava autonomiju pojedinca. Stoga je glavno pitanje kako izgraditi kolektivni identitet koji proizvodi identifikaciju i lojalnost, a ujedno ne omogućava državi da kroz nacionalistički patriotizam „svojim subjektima postavlja kategoričke zahteve bez obzira na njihove individualne potrebe i interese“ (Cronin, 2003: 10).

Ovaplóćeni ustavni patriotizam je upravo legitimacija razgovora ali i trajnih neslaganja u kojima ljudi aktivno utiču na politiku i vremenom grade bazičnu saglasnost prema zajednici kojoj pripadaju. Ustavna kultura upravo kroz različita sporenja može otpočeti proces koji ima generacijsko trajanje. Kao što ističe Miler, tok ustavne kulture „svaka generacija može ponovo shvatiti kao neku vrstu autokorekcije istorijskog procesa učenja“ (548). Budući da nema vrhovnog autoriteta koji bi mogao da

nameće obavezujuće predstave identiteta, „savremeni kolektivni identitet nikada ne može biti potpuno identičan sa sobom jer je uvek u procesu izgradnje“ (Cronin, 2003: 8).

Uprkos negativnom konfliktom i postkonfliktom nasleđu, ustavni patriotizam kroz preispitivanja može biti faktor političke stabilizacije čak i u duboko podeljenim društvima. Kultura akomodacije različitih interesa može biti izgrađena kroz debate koje bi neutralisale osećaj ugroženosti partikularnih identiteta. Međutim, ustavni patriotizam je neupotrebljivo sredstvo u zajednicama čiji članovi ni ne pokušavaju da problematizuju postojeće odnose ili nemaju osećaj pripadanja jedinstvenom političkom prostoru. Takva opasnost koja može rezultirati neefikasnošću i paralizom institucija, pred ustavnim patriotizmom postavlja glavni izazov - da li može da proizvede spojnu vezu među građanima koja je u stanju da održi „osećaj društveno-političkog identiteta neophodnog za demokratsko vršenje političke vlasti“? (Payrow Shabani, 423)

Međutim, ustavni patriotizam nije izvor klasičnog identiteta, već predstavlja samo „iskaz o izvorima dugoročne stabilnosti ustavnih režima“, tako što pruža „zajednički jezik“ ili „način problematizacije“, ali u „zajedničkom normativnom okviru“ (Müller, 2008a: 80). Kao što ističe Habermas, „u složenim društvima građanstvo kao celina više se ne može održavati samostalnim konsenzusom o vrednostima, već samo konsenzusom o procedurama za legitimno provođenje zakona i legitimno vršenje vlasti“ (Vrabec, 2014: 17).

U odbrani od pritužbe da je ustavni patriotizam „beskrvan“ jer je zasnovan na lojalnosti formalnim principima, prepoznaju se četiri nova čitanja. Prvo, Miler pravi razliku u odnosu na Habermasov prvobitni neutralni koncept političke kulture ističući da nije moguće niti može biti cilj potpuno razdvajanje većinske i političke kulture. Drugo, ustavne kulture su nužno povezane sa nacionalnim i istorijskim kontekstom iako to ne umanjuje njihov heterogeni karakter. Treće, upravo spoj univerzalnih normi i određenog konteksta omogućavaju kružni proces u kome se ustav, ustavna kultura i nacionalne i podnacionalne kulturološke specifičnosti samorazumevaju, utiču i ojačavaju jedni druge. Konačno, vezanost koju proizvodi ustavna kultura nije isključivo racionalna, već poseduje i poseban emocionalni potencijal, doduše, ne u domenu standardnih emocija i strasti, već u okvirima „posttradicionalnosti“ i „postherojstva“ (Müller, 2008a: 81-86).

Novo čitanje političke, odnosno ustavne kulture omogućava akomodiranje različitih etničkih i kulturnih tradicija, bez imperativa kreiranja homogene nacionalne kulture koja potire razlike, ali i bez sadržinski sterilnih univerzalnih principa koji ne uvažavaju partikularne kontekste. Emocija koja se u ustavnoj kulturi želi proizvesti ne poklapa se sa onom koja je bila legitimizacijska u stvaranju modernih država, ali je svakako u svom posttradicionalnom izražavanju posvećena održanju savremene političke zajednice.

Na kraju, svedočimo svojevrsnom „decentriranju“ identiteta, koji zadržava svoj partikularitet, ali ujedno podrazumeva da „suditi o situaciji iz nepristrasne perspektive ne znači suditi o njoj niodakle, već iz proširene perspektive koja relativizuje druge privrženosti“ (Cronin, 7). Stoga ustavni patriotizam nema pretenziju da zamenjuje konvencionalni identitet, ili da stvara potpuno novi, već je koncept koji se uvažavajući razlike i pluralizam savremenih društava „opire stvaranju fiksnog identiteta uopšte“ (Payrow Shabani, 441).

Ustavni patriotizam se uprkos različitim tumačenjima koja uvažavaju posebnosti i legitimišu različitost i dalje susreće sa problemom identifikacije koja bi trebalo da stvori odanost članova prema jedinstvenoj političkoj zajednici. „Ustavni projekat“ ima perspektivu ukoliko mu pođe za rukom da oblikuje kolektivni identitet istovremeno sposoban za odanost, ali i za transformaciju (Cronin, 2).

Ustavni patriotizam ili postdemokratija

Pandemija korona virusa podstakla je izglasavanje „Zakona o zaštiti stanovništva u epidemijskoj situaciji nacionalnih razmera“ kojim se otvara mogućnost uvođenja vanrednog stanja prostom većinom glasova u Bundestagu. Za Merkela reč je o dominaciji egzekutive, ili svojevrsnom „času izvršne vlasti“ kome se nisu protivili čak ni stranke opozicije, osim rezervisanog stava FPD (2021, 6). Ovaj primer pojačava tezu o Nemačkoj kao „postdemokratskom društvu“ koje funkcioniše sa dominacijom CDU/CSU i manjim koalicionim partnerima u okviru šireg permisivnog konsenzusa o ključnim političkim i ekonomskim pitanjima (Lees, 2021: 5). Iako se čini da je duh zajedničkog jezika i načina problematizacije različitih tema ovaplotio osnovne ideje ustavnog patriotizma, ovo ujedno može značiti i ugroženost osnovnih postulata demokratije.

Dok se istovremeno legitimizuju zahtevi različitih društvenih pokreta i udruženja, s druge strane parlament postaje institucija u kojoj je i deliberacija suvišna u vanrednim okolnostima koje zahtevaju efikasne mere. Novoformirana „semafor“ koalicija naglasila je zahtev za jačanjem parlamentarne demokratije ali se faktički politički život sve više približava „novo normalnosti“ koalicionih odnosa između stručnjaka i predstavnika izvršne vlasti.

Poseban test za novu većinu je odnos prema oblicima direktne participacije građana. Zahtevi za direktnom demokratijom bili su tradicionalni domen progresivnih levičarskih partija, poput Zelenih i Die Linke, koji su se kroz zakonske predloge isticali potrebu za institucionalizacijom direktnog učešća građana na saveznom nivou (Grotz & Lewandowsky, 2020:185). Institucionalni mehanizmi poput referendumu i narodnih inicijativa su ranije nailazili samo na načelnu podršku političkih predstavnika usled potrage za alternativom urušenom parlamentarnom životu ili nastojanja da si umanjí nezadovoljstvo građana zbog očiglednih manjkavosti predstavničke demokratije.

Međutim, oblici direktne demokratije mogu imati ulogu korektivnog faktora ali ne mogu biti trajni institucionalni supstitut predstavničkom

telu. Ipak, veća participacija građana svakako jača poverenje u demokratski ustavni poredak i kreira politički svesne članove društva. Posebno ako se uzme u obzir Merkelov zaključak da demokratija posle korone zahteva kritički raspoloženog birača, u suprotnom, pod razlogom hitnosti može se u bliskoj budućnosti naći i klimatska kriza, a parlament trajno lišiti svoje esencijalne uloge (2021: 10).

Drugi zahtev pred novom koalicijom je svojevrsni ustavni patriotizam ali na nivou Evropske unije, odnosno već pomenuta ograničenost različitih neslaganja bazičnom saglasnošću o zajedničkom političkom prostoru. Postoje tri očekivanja od nove „semafor“ koalicije: prvo, očuvanje ujedinjene Evrope kroz usaglašavanje različitih suprotstavljenih interesa; drugo, predvodnička uloga Nemačke u reformi fiskalne politike i ključnih aktivnosti u borbi protiv klimatskih promena; treći i najteži zahtev pred novom vladom je Evropska unija kao snažan spoljnopolitički faktor koji će vrednosno promišljati svoje odnose sa globalnim akterima (Odendahl, 2021: 246-47). Ukoliko levo-liberalni savez unutar Nemačke postigne saglasnost oko ključnih reformi unutar Evropske unije, takva politika će predstavljati značajnu promenu u odnosu na eru Angele Merkel koja je evropsko jedinstvo čuvala pre svega izbegavajući radikalne političke i ekonomske rezove. Ipak, ne može se prenebregnuti činjenica da je svest o odgovornosti Nemačke za evropska i globalna pitanja direktan legat bivše kancelarke.

Na kraju, već zapisano obećanje u novom koalicionom sporazumu odnosi se na uslove za ostvarivanje boravišne dozvole, a potom i naturalizacije migranata koji duže vreme žive u Nemačkoj. Planovi posebno uključuju mlade osobe, ljude sa porodicama koje izražavaju želju da postanu deo nemačkog društva, a sporazum naglašava da postupci azila moraju biti pravični, brzi i da pružaju pravnu sigurnost (ECRE, 2021). Na ovaj način ostvaruje se liberalizovan sistem za sticanje građanskog statusa, bržu i efektivniju integraciju, a dugoročno se izgrađuje inkluzivno društvo čiji članovi uprkos različitim kulturnim identitetima mogu graditi svoj patriotizam upravo na ustavnoj kulturi istovremene odanosti i potrebe za transformacijom.

Ideološko otupljivanje ili bazični konsenzus

„Semafor“ koalicija se može tumačiti kao veliki politički kompromis pre svega zbog ideološke razlike koja postoji između zelenih i liberala. Međutim, postavlja se pitanje da li je u međuvremenu došlo do stvarnog ideološkog približavanja, ili je reč o pragmatičnom odabiru „citrus“ koalicije? Do sada su postojala dva koherentna partijska bloka, prvi koji su činili socijaldemokrate, zeleni i levi koji favorizuju intervenciju države u ekonomskim, finansijskim i radničkim pitanjima, progresivnu socijalnu politiku kao i inkluzivne politike migracija i drugi blok, koji čine CDU/CSU, FDP i AfD, koji je koherentan u pogledu ekonomske i imigracione politike, ali

manje u pogledu socijalne politike (Bräuninger, Debus, Müller & Stecker, 2019: 89). Uprkos ideološkim sličnostima, vrednosna pitanja pravila su nepremostive razlike u eventualnim koalicijama sa Die Linke, a posebno Alternativom za Nemačku.

S druge strane Zeleni su od klasične stranke niše koja je svoju politiku bazirala na jednoj temi kroz više lokalnih, ali i na evropskim izborima 2019. postali deo nemačke političke klase, okarakterisani kao „demohrišćani vegetarijanci”. U međuvremenu su uspeli da nametnu temu klimatskih promena kao zajednički imenitelj za većinu političkih opcija, dok su liberalizacijom svojih radikalnih pozicija približili ljude iz sveta biznisa i pripadnike srednje klase, kandidujući se u bliskoj budućnosti za mogućí epitet *Volkspartei*.

Istraživanja pokazuju da se stavovi prema obnovljivim izvorima energije odnose na različite partijske identifikacije, smanjujući verovatnoću identifikacije sa AfD i FDP, povećavajući simpatije prema Zelenima, SPD-u i levcici dok je za CDU ova tema statistički beznačajna (Otteni & Wiesskircher, 2021: 9). Takođe, iako se FDP tokom kampanje borio da prezentuje jasan stav po pitanju životne sredine i migracije, jako uporište u glasovima i dalje ostvaruje kroz protivljenje državnoj intervenciji u ekonomiji (Berning & Ziller, 2020: 49). Stoga je njihova pozicija u „semafor” koaliciji još kompleksnija, budući da su u savezu sa tradicionalnim intervencionistima.

Zeleni i dalje zajedno sa AfD-om predstavljaju veliki izuzetak, budući da ne presecaju široke segmente biračkog tela, već privlače podršku „veoma karakterističnih socio-demografskih i ideoloških segmenata biračkog tela” (Berning & Ziller, 2020: 49). Ipak na poslednjim izborima za Bundestag uspeli su da nametnu zajedničku identifikacionu temu klimatskih promena i da različite političke aktore ujedine oko pitanja koje je svojevrsna manifestacija ustavnog patriotizma: *u kakvoj zajednici želimo da živimo?*

Klimatske promene, migracije, budućnost EU, odbrambena politika i druge osetljive teme kampanje 2021. uprkos različitim polazištima nagoveštavale su širi politički konsenzus ideoloških neistomišljenika. Ovaj ishod je očekivan budući da je sudeći po rezultatim iz 2017. realistična alternativa bila manjinska vlada. Velike koalicije narušavale su programsku prepoznatljivost SPD-a kao slabijeg koalicionog partnera, dok stranke niše poput FDP i Zelenih nisu želele da u savezu sa CDU/CSU odustanu od svojih fundamentalnih zahteva. Stoga je ideološka heterogenizacija ili prepoznavanje zajedničkih tema bio jedini izlaz iz sve veće polarizacije biračkog tela i kreiranja slabih, a možda i manjinskih koalicionih vlada. To bi svakako proizvelo krize za nemačku političku kulturu koju odlikuju stabilne vlade i predvidivi ishodi.

Na ruku ovakvom političkom opredeljenju išli su i podaci koji svedoče da birači ne kažnjavaju kompromise nastale u koalicionim dogovorima. Analizom više izbornih ciklusa u Nemačkoj, utvrđeno je da nezadovoljstvo postignutom koalicijom ima uticaj na partijske ocene, ali je reč o

malom efektu, dok je uticaj rejtinga partija na ocene koalicije znatno veći (Guntermann & Blais, 2019: 1488). Takođe, nalazi pokazuju da birači u principu ne kažnjavaju stranku za koju su glasali kada učestvuju u koalicijama koje im se ne sviđaju (1489).

Drugi argument je iskustvo manjih partnera u dosadašnjim vladajućim koalicijama, a oba aktera, FDP i Zeleni su imali koaliciono iskustvo u vršenju vlasti. Uočeno je da je od 1980. do danas manji partner bio zapravo medijana, što bi značilo da je u koaliciji dobijao više uticaja u kreiranju politika, kao i da su velike partije poput CDU i SPD uvažavale posebne zahteve birača svojih koalicionih partnera (Hübscher, 2019: 110-11). Međutim, ovo se ne odnosi na velike i na tročlane koalicije u kojima mogu postojati potpuno diferencirani zahtevi manjih partnera, u ovom slučaju Zelenih i FDP-a. Međutim, sudeći po koalicionom sporazumu nameće se zaključak da su stranka medijana u „semafor” koaliciji zapravo Zeleni.

Zaključak

Izbori za Bundestag 2021. su pokazali odsustvo duboke političke polarizovanosti nemačkog društva, kao i širok koalicioni potencijal stranaka koje su se smatrale izrazito ideologizovanim i tematizovanim. Primarno usaglašavanje zelenih i liberala omogućilo je formiranje „citrus” saveza, a potom i „semafor” koaliciju sa socijaldemokratama.

Namera rada je bila da pokaže da uprkos značajnim ideološkim i programskim razlikama, vladajuća koalicija nije formirana na isključivo pragmatičnim osnovama koje u praksi znače odustajanje od mnogih obećanja izrečenih u predizbornoj kampanji. Po sredi je bazični kompromis koji počiva na tekovinama ustavnog patriotizma. Milerovski rečeno, svaka generacija ima pravo na određenu vrstu društvene autokorekcije, a heterogenost biračkih opredeljenja je uprkos svim savremenim izazovima demokratije u Nemačkoj uspeła da pronade svoj minimalni zajednički imenitelj.

Na tom putu odbrane kancelarsko-parlamentarne demokratije stoje mnogi izazovi sa kojima se članovi „semafor” koaliciji mogu suočiti. Eventualni neuspeh uspostavljenе vlade može voditi do još veće fragmentacije partijskog sistema, budući da od 1949. prvi put na ovim izborima nijedna partija nije dostigla 30%. Mladi su u značajnoj meri podržali politiku Zelenih i FDP, ali je pitanje da li će se taj trend podrške nastaviti u budućnosti ukoliko ostvarenu koaliciju prepoznaju kao truli kompromis. Takođe, uprkos broju glasova, ove dve partije su i dalje teritorijalno usidrene u zapadnonemačkom biračkom telu. Na kraju, milioni rezidenata Nemačke i dalje nemaju pravo glasa, ali su svakako članovi nemačkog društva. Njihove potrebe i stavovi biće izazov za jednu *Volkspartei* kao što je SDP, a posebno za profilisanje političke aktere kao što su zeleni i liberali.

The Citrus Coalition and the Outlines of Contemporary Constitutional Patriotism in Germany

Abstract

The paper analyzes the importance of program compliance between the Greens and the FDP in forming a coalition after the Bundestag election 2021. The author argue that it is possible to create a sustainable coalition between ideologically opposed parties. The main argument is that despite the trend of mitigating ideological differences and the dominance of the climate change topic during the election campaign, the basis for the formation of the “Citrus” coalition was not political pragmatism, a utilitarian intention to exercise power, but a consensus of political actors based on the idea of constitutional patriotism. In the first part, the author provides a theoretical overview of the concept of constitutional patriotism. In the second part, he opposes constitutional patriotism with elements of post-democracy and ideological rapprochement of different political options.

Key words

Germany, Bundestag elections 2021, Citrus coalition, Traffic light coalition, Constitutional Patriotism

Literatura

- Berning, C. Carl & Ziller, Conrad, Green Versus Radical Right as the New Political Divide? The European Parliament Election 2019 in Germany. *Journal of Common Market Studies*, vol. 58, no. 1 (2020), pp. 43-56.
- Bräuninger, Thomas, Debus, Marc, Müller, Jochen, & Stecker, Christian, Party Competition and Government Formation in Germany: Business as Usual or New Patterns?. *German Politics*, vol. 28, no. 1 (2019), pp. 80-100.
- Çıdam, Çiğdem, Radical Democracy without Risks? Habermas on Constitutional Patriotism and Civil Disobedience. *New German Critique*, vol. 44, no. 2 (2017), pp. 105-32.
- Cronin, Ciaran, Democracy and Collective Identity: In Defence of Constitutional Patriotism. *European Journal of Philosophy*, vol. 11, no. 1 (2003), pp. 1-28.
- Grotz, Florian & Lewandowsky, Marcel, Promoting or Controlling Political Decisions? Citizen Preferences for Direct-Democratic Institutions in Germany. *German Politics*, vol. 29, no. 2 (2020), pp. 180-200.
- Guntermann, Eric & Blais, André, How do voters react when their party forms a coalition they dislike?. *West European Politics*, vol.43, no. 7 (2020), pp.1480-89.
- Hayward, Clarissa Rile, Democracy’s Identity Problem: Is ‘Constitutional Patriotism’ the Answer?. *Constellations*, vol. 14, no. 2 (2007), pp. 182-96.
- Hübscher, Evelyne, The impact of coalition parties on policy output – evidence from Germany. *The Journal of Legislative Studies*, vol. 25, no. 1 (2019), pp. 88-118.
- Lees, Charles, Life After Merkel – the 2021 Federal Elections and Germany’s Changing Party System. *Political Insight*, vol. 12, no. 2 (2021), pp. 4-7.

- Miler, Jan-Verner, Ustavni patriotizam: Oblik političke lojalnosti u nacionalnim državama i Evropskoj Uniji?. *Reč*, vol. 76, no. 22 (2008b), pp. 83-95.
- Müller, Jan Werner, A European constitutional patriotism? The case restated. *European Law Journal*, vol. 14, no. 5 (2008c), pp. 542-57.
- Müller, Jan Werner, A general theory of constitutional patriotism. *International Journal of Constitutional Law*, vol. 6, no. 1 (2008a), pp. 72-95.
- Odendahl, Christian, What Europe Expects of Post-Merkel Germany. *Intereconomics*, vol. 56, no. 5 (2021), pp. 246-247.
- Otteni, Cyrill & Weisskircher, Manes, Global warming and polarization. Wind turbines and the electoral success of the greens and the populist radical right. *European Journal of Political Research*, vol. 60, no. 4 (2021), pp. 1-21.
- Payrow Shabani, Omid, Who's Afraid of Constitutional Patriotism ? The Binding Source of Citizenship in Constitutional States". *Nation*, vol. 28, no. 3 (2002), pp. 419-43.
- Vrabec, Samir, Konstitucionalizam , europski ustav i europski identitet u Habermasovim političkim spisima. *Politička misao*, vol. 51, no. 4 (2014), pp. 7-26.
- Wolfgang, Merkel, Who Governs in Deep Crises? The Case of Germany. *Democratic Theory*, vol. 7, no. 2 (2000), pp. 1-11.

UDK 316.647.8:32.019.5

Površnost i predrasude: Slika Srbije u nemačkim medijima

„Dabogda ti kuća bila na CNN-u.” Tu su kletvu u šali izgovarali novinari na prostoru bivše Jugoslavije devedesetih godina. U nadmetanju za pažnju publike, mediji su odavno ustanovili kredo *if it bleeds, it leads* – što krvavije, to veća vest.

Utoliko smanjena pažnja svetskih medija za Srbiju može biti dobra vest. Ako se poigramo *kletvom*, pa CNN zamenimo vodećim nemačkim njuz-magazinom *Spiegelom*, ni Srbije ni regiona tamo na naslovnici nije bilo još od Petog oktobra. „Finale u Beogradu”, pisalo je uz fotografiju demonstranata pred Skupštinom, obavijenim oblakom dima.

Spiegel, koji se prodaje u oko milion primeraka, prethodno je devedesetih posvetio desetak naslovnih strana ratovima u Jugoslaviji. „Tamnica naroda Jugoslavija: Teror Srba”, pisalo je na jednoj od njih, a na drugoj, uz sliku Radovana Karadžića: „Srbi protiv ostatka sveta”. Tokom jedanaest sedmica bombardovanja 1999. tom je udaru NATO i dešavanjima na Kosovu posvećeno čak pet naslovnih strana.

No, posle „finala u Beogradu”, više nikad, sudeći prema uredništvu hamburškog nedeljnika, dešavanja u ovom deliću sveta nisu bila dostojna naslovnice.

Bilo je nečeg simboličnog u izveštavanju nemačke štampe o raspada Jugoslavije. Vreme je to kada ujedinjena Nemačka srasta, pa se neslavna

* Autor je novinar Vremena i Dojče velea, E-mail: nemanja.rujevic@dw.com

titula „loših momaka“ Evrope konačno predaje Srbima. Armije dopisnika nemačkih medija znale su štošta o Jugoslaviji, ali nikada nisu odbacili sve predrasude.

Pa, da li je onda dobro ili loše što region više nije u fokusu? To jeste simptom izvesne normalnosti – makar se ne puca i benzin se ne prodaje u flašama pokraj puta – ali je i poražavajuće. Nemačka javnost o Srbiji i komšiluku saznaje dozirano, uglavnom površno, nekad i stereotipno.

Vratimo se nakratko instituciji dopisnika, novinara dakle na *isturenom položaju*, koji mora da bude insajder tamo odakle izveštava, a u svom mediju neupitni autoritet za to područje.

Svega su dvojica ili trojica povremenih dopisnika nemačkih medija ostali u Beogradu pa i oni sa obavezom da pokrivaju čitav region. Ostali su odavno spakovali kofere – dopisništvo je skup sport za medij, pa je rezervisano za veće sredine. Uostalom, pogledajte srpske medije: malo koji ima dopisnike u Podgorici ili Zagrebu, Moskvi ili Briselu, a o udaljenim zemaljama da ne govorimo.

Pošto su i novinari samo ljudi, često okoštaju u godinama kad su bili mladi i lepi, u naponu snage, a oko njih buktao rat u Jugoslaviji kao najintenzivnije reportersko iskustvo koje će ikada doživeti. Stoga ćete i danas staru gardu nemačkih novinara naći kako sve jednako melju o istim temama: ratni zločini, suočavanje sa prošlošću, hladnoratovske teme (koliko je samo tekstova ispisano u varijacijama na temu „srpska špaga između istoka i zapada“).

Nemački novinar i teoretičar medija Ulrich Tojš napisao je knjigu „Lückenpresse“ kao odgovor na optužbu desničara i razjarenih građana na račun „lažljive štampe“ (Lügenpresse). Igrom reči, Tojš poručuje da štampa nije lažljiva već je „rupičasta“, odnosno ima slepe mrlje i predrasude. Ima li, pita se Tojš, recimo u Rusiji dece koja se razdragano sankaju? Jer, na osnovu pisanja zapadnih medija moglo bi se zaključiti da nema, da svi Rusi po ceo dan razmišljaju koliko vole Putina.

Takve slepe mrlje vide se kod mnogih koji pišu o Srbiji za medije na nemačkom govornom području. Dodajte tome površnost, često nepoznavanje jezika, brzinu i malo prostora, i dobili ste pogubni koktel.

Recimo, nedavno je vodeća nemačka agencija dpa, izveštavajući o Kosovu, nazvala Samoopredeljenje premijera Aljbina Kurtija „reformskom“ i „levo orijentisanom“ strankom. Šta uopšte čitalac može da zaključi iz tog opisa? Upućeni bi odmahivali glavom, neupućeni to uzeli zdravo za gotovo. Naravno da su takav površni izveštaj preuzeli mnogi nemački portali.

Dvapat su poslednjih godina teme iz Srbije toliko bile prisutne u nemačkim medijima, da se može reći da je svako u Nemačkoj čuo za njih.

Prvi put se radilo o ideji „podele Kosova“, to jest „razmeni teritorija“ ili „razgraničenju“. Po svemu sudeći probni balon koji su zajednički pustili predsednik Aleksandar Vučić i njegov tadašnji kolega Hašim Tači, ova tema naišla je na veliki odjek i opet stari refleks – *ako se na Balkanu menjaju granice, to znači krv*. „Menjanje granica znači rat“, prenosi u decembru 2018. list *Velt* reči jednog seoskog starešine sa Kosova.

Drugi put je ton bio pozitivan – radilo se o srpskoj ekspresnoj nabavci vakcina. Štampa je pisala da, dok se u Nemačkoj još vakciniše na kašičicu, u Srbiji ljude čeka „švedski sto cepiva“. Premijerka Ana Brnabić daje ugodni intervju za *Bild*, najtiražniji tabloid kontinentalne Evrope.

Javni servis ZDF i *Arte* emituju kratki dokumentarac pod naslovom „Vaccine za sve“ u maju ove godine. Tu se prikazuje mladić koji iz Berlina ide u Beograd, kako bi se vakcinisao. No srpski ministar zdravlja Zlatibor Lončar ipak piše protestno pismo medijima, ljut je što se u dokumentarcu podseća da je u Srbiji mnogo više mrtvih od korone nego što se zvanično priznaje.

To su retke prilike kada nemački mediji dreše kesu da ozbiljnije izveštavaju o Srbiji. Inače je stvar prepuštena šaćici novinara, da predlože teme i ubede urednike da nešto objave.

Od novinara koji izveštavaju o regionu na nemačkom, vredi izdvojiti dva imena. Andreas Ernst je bio dugogodišnji dopisnik *Noje cirher cajtunga* iz Beograda (od nedavno u redakciji u Cirihi), i svakako je najbolji poznavalac regiona. Mihael Martens, poznat kao autor biografije Ive Andrića, žovijalniji je tip koji za *Frankfurter algemajne cajtung* često piše o Srbiji.

Interesantna je povratna sprega, i uticaj nemačkih medija na javnost u Srbiji. Naime, napisi iz Nemačke se u pravilu promptno prenose u domaće medije. Ako su povoljni po srpske vlasti, onda će tekst preneti paradžavna agencija *Tanjung*, a odatle svi mediji. Dešavalo se čak da srpski tabloidi na svojim portalima objave šta je predsednik Vučić rekao za neke nemačke novine pre nego što same te novine objave intervju!

Ako pak napisi nisu povoljni – što je češći slučaj – onda ćete u srpskom prevodu moći da ih pronađete samo na stranici *Dojče velea* i, potom, na nekoliko portala koji to smeju da prenesu. Kada *Špigel* konferencije za medije predsednika Vučića nazove „teško opisivom melodramom“, kada

se kritikuju glajhšaltovanje medija i veze sa mafijom – budite sigurni da najveći deo medija u Srbiji neće preneti te tekstove.

Kao i sve *made in Germany*, i medijski sadržaji odande se uzimaju kao pečat kvaliteta. To je, razume se, često neopravdano.

Nedavno se nemačko izdanje internet-magazina VICE izblamiralo kad je Predraga Koluviću, optuženog za masovnu proizvodnju i šverc marihuane, predstavilo kao farmera industrijske konoplje čiji proizvod ima tek naznatnu količinu psihoaktivne supstance THC. Novinari su se pozvali na jednu forenzičku analizu kanabisa sa Koluvićinog gazdinstva, ali su predvideli ostale analize prema kojima je udeo THC višestruko veći.

Ima i bizarnijih primera. U februaru 2019. je odjeknuo tekst u listu *Frankfurter Rundschau* da postoji zaključen plan razmene teritorija Srbije i Kosova u 17 tačaka – ostalo je samo da se potpiše u junu te godine. Ali, „plan” je zapravo bio potekao sa jednog makedonskog portala na albanskom, koji nema ni urednika ni impresum, a dopisnica nemačkog lista je nasela na to. U Srbiji je pak tekst dočekan kao da je plod istraživačkog rada nemačkih novina, dakle kao pouzdan.

Nije možda čudo što su za malu Srbiju nemački mediji onaj „značajni drugi”, do čijeg suda nam je stalo. Ali i bez toga, stvar je ozbiljna. Recimo, nemački Savezni zavod za migracije i izbeglice se pri odluci da li nekome da dodeli azil zvanično oslanja i na novinske članke o nekom regionu.

Nadalje, nije retkost da upravo novinari, često angažovani preko neke fondacije bliske ovoj ili onoj nemačkoj partiji, pišu opsežne izveštaje kojima se poslanici Bundestaga pripremaju na rasprave o nekoj temi. To su onda malo iscrpniji i suvlji tekstovi nego u novinama, ali znaju da robuju istim predrasudama i površnostima.

Naposletku, da li će se promeniti akcenti izveštavanja nemačkih medija o Srbiji, sada kada je u Berlinu na vlasti semafor-koalicija? To je teško reći bez kristalne kugle. Ali, ako se po jutru dan poznaje, biće onda više reči o zelenoj agendi i stanju demokratije.

Medijski eksploatisane figure u srpskim medijima, poput evropske poslanice Zelenih Viole fon Kramon, mogle bi da dobiju još više prostora. Fon Kramon, premda daleko od vrha partijske hijerarhije, i od „opozicionih” i od režimskih medija u Srbiji uzeta je kao megafon nemačkih Zelenih. To jest, kao principijelna kritičarka režima u Beogradu, ili kao strašilo, zavisi koga pitate.

Vredi dodati još jednu stvar koja se nadvija nad celokupnim izveštavanjem nemačkih medija o regionu. Vodeća pera štampe sada već kao činjenicu uzimaju da je proširenje EU u dubokom ledu i ko zna da li će ikada biti otopljeno. Kako piše pomenuti Martens, ni u regionu niko više ne veruje u proširenje EU, „i to iz dobrih razloga”.

U tom smislu, Srbija kao da ostaje večno susedstvo EU, o kojem tako valja i pisati. Ili, kako često stereotipno vole da kažu nemački novinari, Zapadni Balkan je „stražnje dvorište” Evrope i „meki trbuh” gde ulaze uticaji sa istoka.

UDK 321.7:324(340)

Analiza koalicionog dogovora nove nemačke vlade iz novembra 2021: poglavlje VII - spoljna politika Nemačke

Sažetak

Ovaj članak je analiza spoljnopolitičkog poglavlja u koalicionom sporazumu nove vlade SR Nemačke koju čine Socijaldemokratska partija Nemačke (SPD), Stranka Zelenih, i Liberalna partija (FDP). U članku se sadržaj poglavlja o spoljnoj politici poredi sa spoljnopolitičkim delovima izbornih programa stranaka koje čine koaliciju. Pri tome se članak fokusira na sledeće teme iz sporazuma: budućnost Evropske unije, Zajednička spoljna i bezbednosna politika EU, značaj multilateralizma u nemačkoj spoljnoj politici, i regionalno-bilateralni odnosi Nemačke sa SAD, Rusijom, Kinom, Turskom i Zapadnim Balkanom.

Ključne reči

Nemačka, Socijaldemokratska partija Nemačke (SPD), Zelena stranka, Liberalna partija (FDP), Olaf Šolc, Izbori, Političke stranke Nemačke, Spoljna politika Nemačke

* Autor je student doktorskih studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. E-mail: mirdaut7@gmail.com

Nakon šesnaest godina na vlasti, kancelarka SR Nemačke Angela Merkel je najavila da neće predvoditi svoju stranku, Hrišćansko-demokratsku uniju (CDU) na parlamentarnim izborima 2021, i da će njen četvrti mandat biti ujedno i njen poslednji. Na izborima održanim 26. septembra 2021, najveći broj glasova nije osvojila CDU (24.1%), već Socijaldemokratska partija Nemačke (SPD) – 25.7%. Na trećem mestu se našla stranka Zelenih (14.8%), za njima liberalna FDP (11.5%), desničarska Alternativa za Nemačku (AfD – 10.3%), i marksistička „Levica“ (4.9%). Raspored glasova je ukazivao da će za sklapanje vlade biti potrebno najmanje tri partije, ili da CDU i SPD nastave svoju „veliku koaliciju“. Rano se pokazalo da su Zeleni i FDP zainteresovane za koaliciju sa SPD-om pre nego oslabljenim i podeljenim CDU-om. Nakon dva meseca pregovora, 24. novembra je objavljen koalicioni sporazum SPD-a, Zelenih, i FDP-a, kao i raspored ministarskih portfolija, čemu je sledilo izglasavanje Olafa Šolca, socijaldemokrate, za novog kancelara Nemačke.

Ovaj rad se bavi analizom koalicionog sporazuma (Bundesregierung, 2021), odnosno njegovog sedmog poglavlja koje definiše spoljnopolitičke ciljeve nove nemačke vlade, i upoređuje ga sa spoljnopolitičkim sadržajem izbornih programa tri partije koje su oformile vladajuću koaliciju: SPD, Zeleni, FDP. Zbog ograničenog prostora, ovaj rad će se fokusirati na teme budućnosti EU; evropske spoljne i bezbednosne politike; na značaj multilateralizma; i na bilateralne odnose sa SAD, Rusijom, Kinom, Turskom, i Zapadnim Balkanom.

Poglavlje VII

Poglavlje VII koalicionog sporazuma, koje se bavi spoljnom politikom Nemačke i nosi naziv „Odgovornost Nemačke za Evropu i za svet“, dugačko je 28 strana što čini 16% ukupnog dokumenta. Podeljeno je u tri oblasti: Evropa; Migracija-Integracija-izbeglištvo; spoljna, bezbednosna,

odbrambena politika, međunarodni razvoj, ljudska prava. Svaka oblast je dodatno podeljena na nekoliko tačaka.

Prva oblast, Evropa, ima 11 tačaka: budućnost EU; pravna država; privredna i monetarna unija, fiskalna politika; investicije; socijalna Evropa; Evropa spremna na krize; koordinacija evropske politike; evropska spoljna i bezbednosna politika; evropski partneri; slobodno kretanje ljudi.

Druga oblast, Migracija-Integracija-izbeglištvo sadrži 4 tačke: pravo na boravak i ostanak; integracija; azil; evropska i međunarodna izbeglička politika.

Treća oblast se bavi spoljnom, bezbednosnom i odbrambenom politikom kojima dodaje i međunarodni razvoj i ljudska prava. Čini je 8 tačaka: multilateralizam, razoružanje i izvoz oružja; ljudska prava; humanitarna pomoć; prevencija kriza i podrška miru; odbrana i Bundesver; razvojna saradnja; i bilateralni i regionalni odnosi. Ova poslednja sadrži sažetke politika prema svetskim regionima i velikim partnerima/protivnicima.

Sedmo poglavlje koalicionog sporazuma predviđa spoljnopolitičko delanje Nemačke kroz okvire EU, kao i jačanje Unije, a interesi Nemačke se imaju definisati u svetlu interesa Evrope. Zbog toga što je najmnogoljudnija zemlja i najveća privreda EU, kao i zbog sopstvene istorijske uloge u Drugom svetskom ratu, nova nemačka vlada preuzima odgovornost za stavljanje u službu EU kao celine. U jačanju demokratičnosti i moći delanja EU, te njenom strateškom suverenitetu se vidi i okvir za rešenje problema koje je nova vlada uzela na sebe da reši: klimatskih promena, digitalizacije, i očuvanja demokratije.

Nova vladajuća koalicija takođe izražava zabrinutost zbog napuštanja multilateralizma u politikama mnogih zemalja i, opet apostrofirajući svoju ekonomsku veličinu kao četvrte privrede sveta, preuzima odgovornost za ponovno aktiviranje multilateralizma, produblјivanje bezbednosne i razvojne saradnje, uz odbranu vrednosti slobode, demokratije i ljudskih prava, zajedno sa svojim demokratskim partnerima.

Ovi stavovi su kontinuitet spoljne politike Savezne republike Nemačke nakon ujedinjenja 1990. a koja se zasniva na evropskim integracijama, jačanju nadležnosti prvo Evropskih zajednica, a potom i Evropske unije. Čak i na vanevropskom nivou, vlade SR Nemačke posle 1990. su prvenstveno koristile okvire multilateralnih organizacija poput NATO, STO, MMF, Svetske banke, G7, G20 i UN za postizanje svojih spoljnopolitičkih ciljeva (Hilz, 2009).

Budućnost EU

U prvoj oblasti sedmog poglavlja koje se bavi Evropom, na prvo mesto je stavljena budućnost EU, i to jačanje njene demokratičnosti. Koalicioni sporazum se poziva na tekuću Konferenciju za budućnost Evrope čiji zaključci treba da vode ka konventu koji bi doneo ustav EU, i ka federal-

noj državi Evropi. Konvencija za Budućnost Evrope je otpočela u aprilu 2021. i trajaće do maja 2022. Organizuju je Evropski parlament, Evropski savet, i Evropska komisija. (European Union, 2021) U pitanju je pokušaj da se unese element direktne demokratije kroz angažman građana u konferenciji koja se sastoji od lokalnih događaja na kojima građani iznose svoje stavove o budućnosti EU. Predstavnici tri institucije EU su se obavezali da će formirati i panele nasumično odabranih građana EU čiji će zaključci biti uvaženi i diskutovani na plenarnim sednicama Konferencije.

Izborni programi sva tri koaliciona partnera spominju Konferenciju za budućnost Evrope i referišu na nju očekujući da ona „inicira široku debatu o budućnosti evropske demokratije i kapaciteta za delovanje” (SPD, 2021); da bude mesto gde će „institucije diskutovati o prioritetima sa građanima i građankama EU” (FDP, 2021); da bude „šansa za jačanje evropske javnosti i za razvoj reformi EU u saradnji sa građanima i građankama” (Bündnis90/Grüne, 2021). Eksplicitnu želju da EU preraste u federativnu republiku daju Zeleni i FDP, dok SPD ne spominje tu evoluciju. Ideja o ustavotvornom konventu EU u koji treba da preraste Konferencija o budućnosti EU se spominje samo u izbornom programu FDP, te bi je trebalo ubrojiti u originalne doprinose FDP-a koalicionom sporazumu.

Spoljna politika EU

Strateški suverenitet EU koalicioni sporazum definiše kao sopstvenu sposobnost delanja (*Handlungsfähigkeit*) u globalnom kontekstu i u važnim strateškim sferama kao koje imenuje snabdevanje energijom, zdravlje, uvoz sirovina, digitalnu tehnologiju, i smanjivanje zavisnosti i ranjivosti kontinenta. Sa strateškim suverenitetom su u koalicionom sporazumu povezani i razvoj i zaštita kritično važnih tehnologija i infrastrukture, sa eksplicitnim spominjanjem razvoja evropskog 5G/6G konzorcijuma otvorenog koda. „Suverenitet” se u programima SPD-a i Zelenih spominje uglavnom kao tehnološki ili digitalni, gde se opisuje kao neophodan da bi Evropa, tj. Nemačka ostale konkurentne na svetskom tržištu. Strah od zaostajanja u digitalnoj tehnologiji je širokorašprostranjen u nemačkoj industriji koja očekuje od nove vlade podršku u digitalnoj tranziciji koja traje već 10 godina (Bitkom, 2021). FDP spominje strateški suverenitet EU u svom programu, definišući ga istim rečima kojima je definisan i u koalicionom sporazumu (snabdevanje energijom, uvoz sirovina, digitalnu tehnologiju, i smanjivanje zavisnosti i ranjivosti kontinenta), što upućuje da je ovaj koncept preuzet iz izbornog programa FDP-a, premda nije njegov izvorno. Sam koncept je razrađen 2019. u Evropskom savetu za inostrane odnose (ECFR) kada su Evropljani shvatili koliko su ranjivi usled odluka američkog predsednika Donalda Trampa a koje su otkrile čitav niz oblast u kojima Evropljani nemaju potpunu kontrolu, tj. suverenitet

nad svojim odlukama ne samo u spoljnoj politici, već i u ekonomiji i bezbednosti (Leonard & Shapiro, 2019). Ovim oblastima je dodato i zdravlje u studiji instituta Evropskog parlamenta, kao posledica sanitarne krize izazvane epidemijom kovida-19 (Anghel, Immenkamp, Lazarou, Saulnier, & Wilson, 2020).

U oblasti evropske spoljne politike, nova nemačka vlada želi da podigne ulogu visokog predstavnika na nivo pravog ministra spoljnih poslova EU, reformiše Službu za spoljne poslove (EEAS), i zameni jednoglasno donošenje spoljnopolitičkih odluka kvalifikovanom većinom u Evropskom savetu. Programi SPD-a i FDP-a sadrže ove namere, dok se u programu Zelenih zalaže za jačanje uloge visokog predstavnika i za kvalifikovanu većinu pri svim odlučivanjima. Sve tri partije u svojim programima vide uvođenje kvalifikovane većine kao način da EU pojača svoju moć delanja.

Na polju bezbednosne politike, koalicioni sporazum se nadovezuje na „strateški kompas“ EU, koji je EEAS razvio u poslednje dve godine (Borrell, 2021), a koji bi trebalo da posluži kao zajednički evropski odgovor na sve manju važnost kontinenta pred umnožavajućim i kompleksnim bezbednosnim izazovima, konfliktima, i izvorima nestabilnosti. Kompas ne predviđa stvaranje evropske armije, ali predviđa stvaranje zajedničke civilno-vojne komande, kao i rast koherentnosti i zajedničke procene rizika i izazova. Koalicioni sporazum predviđa pojačanu saradnju nacionalnih armija zemalja članica EU i uzima planove francuske i nemačke armije kao primer bliže saradnje ali naglašava da se interoperabilnost i kompatibilnost sa strukturama NATO-a mora održati. U svojim izbornim programima se sva tri partnera zalažu za stvaranje zajedničkih vojnih struktura, s tim što jedino program Zelenih spominje Stalnu strukturiranu saradnju (PESCO) kao primer, i jedino Zeleni nemaju u svom programu stvaranje jedinstvene evropske armije. Stvaranje evropske armije je eksplicitno dato kao cilj i u programu SPD-a i u programu FDP-a, s tim što je u programu SDP-a to tek jedna rečenica dok je u programu FDP-a skicirana postepena integracija slična onoj u koalicionom sporazumu. Sva tri partnera naglašavaju važnost ostanka NATO-a i kompatibilnost novih struktura sa NATO-om.

Zapadni Balkan

U okviru tačke o evropskim partnerima se koalicioni sporazum bavi i proširenjem EU na, kako je navedeno, šest zemalja Zapadnog Balkana, i podrškom reformama neophodnim za ispunjenje kopenhagenskih kriterijuma. Kao događaje koji slede, sporazum navodi otvaranje prvih poglavlja u pregovorima sa Albanijom i Severnom Makedonijom, liberalizaciju viza za državljane Kosova, i nastavak pregovora sa Crnom Gorom i Srbijom. U programu FDP-a se ni Balkan ni proširenje EU ne spominju. U programu SPD-a je Zapadnom Balkanu posvećena jedna rečenica: „Zemlje zapadnog Balkana ćemo integrisati,” dok je najviše pažnje Zapadnom

Balkanu posvećeno u programu Zelenih, gde se navodi i sled događaja i podrška reformama koje su spomenute i u koalicionom dogovoru. U svom programu, Zeleni su i naveli oblasti u kojima žele da vide reforme, ali su one u koalicionom sporazumu podvedene pod ispunjenje kopenhagenskih kriterijuma. Sa programom Zelenih, koalicioni sporazum deli i podršku dijalogu Srbije i Kosova, kojem je u koalicionom sporazumu data i odrednica „dijalog o normalizaciji odnosa” koje nema kod Zelenih. Bosna i Hercegovina, odnosno stvaranje građanskog društva sa jednakim pravim za sve građane i građanke je zajedno sa viznom liberalizacijom i dijalogom Srbije i Kosova navedeno kao neophodan korak, dok je u koalicionom sporazumu samo navedena podrška održanju mira u Bosni i Hercegovini uz poštovanje teritorijalnog identiteta i prevazilaženjem etničkih podela. Jedino su se Zeleni detaljno bavili regionom u svom programu i svi detalji koji su spomenuti u njihovom programu su preneti u koalicioni sporazum.

Transatlantsko partnerstvo

U tački o bilateralnim odnosima, prvo mesto zauzima transatlantsko partnerstvo, tj. „prijateljstvo” Nemačke i SAD kao centralni stub nemačkih međunarodnih aktivnosti. Ove aktivnosti služe ciljevima zaštite klime, energetskog partnerstva i bliskom saradnjom u odbrani i promociji ljudskih prava, globalne zdravstvene politike, međunarodnih standarda, razoružanja, kao i rešavanju bezbednosnih i geopolitičkih pitanja. Povezano sa pitanjima digitalnog suvereniteta, nova vlada ističe da želi da otpočne dijalog sa američkim partnerima o veštačkoj inteligenciji, o suverenitetu podataka (*Datensouveränität*), i o neutralnosti mreže (*Net Neutrality/Netzfreiheit*). Sva tri koaliciona partnera govore u svojim programima o centralnosti transatlantskog partnerstva i želi da se obnovi saradnja sa SAD pod novom administracijom. U sva tri partijska programa se naglašava da je reč o novoj administraciji u SAD, ali se to isticanje ne nalazi i u koalicionom sporazumu. Pitanja u vezi sa digitalnim suverenitetom se u programima partija ne spominju u delovima koji se dotiču SAD ili transatlantskog partnerstva, već u delovima koji se tiču reforme društva i infrastrukture. Izuzev kod FDP-a koji u delu o transatlantskom partnerstvu spominje želju da se brzo sa SAD postigne dogovor o, između ostalog, nalaženju rešenja za transatlantski protok podataka. Kao metod izgradnje boljih i trajnijih odnosa sa američkim društvom, nova vlada izražava želju u koalicionom sporazumu da se grade veze sa američkim kongresom, saveznom državama, gradovima i institucija civilnog društva, nauke i privrede. Sličnog predloga nema ni u jednom izbornom programu, sem kod FDP-a koji u svom programu zagovara izgradnju mreže tehnoloških preduzetnika u Nemačkoj sa onima u SAD, Izraelu, i na Dalekom istoku.

Rusija

U tački o Rusiji, koalicioni partneri odaju priznanje nemačko-ruskim odnosima i značaju Rusije, ali i ističu probleme koje Berlin ima sa akcijama Moskve, pre svega sa aneksijom Krima i situacijom na istoku Ukrajine, što U sporazumu nova vlada kritikuje sveobuhvatna ograničenja građanskih i demokratskih sloboda u Rusiji. U koalicionom sporazumu se uz Rusiju ne spominje tema energije, s kojom ide u paru u sva tri partijska programa. Upečatljivo je odsustvo spominjanja gasovoda Severni tok 2 iz koalicionog sporazuma. Gasovod se ne spominje u programu SPD-a, dok je u programu Zelenih on upravljen protiv energetske i geostrateške interese EU, ugrožava stabilnost Ukrajine, ne doprinosi zaštiti klime, zbog čega se zahteva njegovo zaustavljanje. FDP u svom programu zahteva moratorijum na njegovu dalju izgradnju, imenujući interese Ukrajine kao razlog, ali i neophodnost poštovanja energetske prava EU, sankcija protiv Rusije koje su na snazi, i uspostavljanja nezavisne istrage u slučaju trovanja Alekseja Navalnog. Iako goruća tema u nemačkoj politici (Vareger, 2021b), gasovod je izostavljen iz koalicionog sporazuma jer o njemu u ovom trenutku koalicioni partneri ne mogu da se sporazumeju (Koch & Stratmann, 2021).

Turska

Koalicija konstatuje da Turska, uprkos zabrinjavajućem razvoju unutrašnje političke situacije i spoljnopolitičkim tenzijama, ostaje važan sused i partner. Zbog unazađivanja ljudskih, ženskih i manjinskih prava, neće biti razvoja u pregovorima o pristupanju Turske EU. U svom programu SPD je konstatovao ukratko ovaj razvoj događaja, kome su Zeleni u svom programu posvetili znatno više pažnje. Pored povreda ljudskih prava, Zeleni su osudili istupanje Turske iz Istanbulske konvencije, kao i postojeći dogovor EU i Turske iz 2016. o zaustavljanju neregularne migracije, za koji smatraju da potkopava međunarodno pravo na azil i da je protivan Ženevskoj konvenciji o izbeglicama. Zeleni i dalje žele Tursku kao članicu EU, ali tek kada se Turska vrati demokratiji i vladavini prava. FDP želi prekid pregovora zbog stanja demokratije u Turskoj pod predsednikom Erdoganom. Pristupanje Turske EU nije spomenuto u koalicionom sporazumu. Ugovor EU i Turske o zaustavljanju neregularne migracije nije spomenut poimence u koalicionom sporazumu ali u oblasti izbegličke politike stoji da se ljudska bića ne smeju instrumentalizovati za geopolitičke ili finansijske interese, te da će eventualni ugovori sa trećim zemljama o izbeglicama biti postignuti u okvirima evropskog i međunarodnog prava, u čemu se može prepoznati referenca na izbegličku krizu na granici Poljske i Belorusije (Vareger, 2021a), odnosno na situaciju sa sirijskim izbeglicama u Turskoj.

Kina

Kina je definisana u koalicionom sporazumu kao partner, takmac, i sistemski rival. Da bi mogla da ostvari svoje vrednosti i interese u tom rivalstvu, Nemačka će tragati za sveobuhvatnom strategijom prema Kini u okviru zajedničke evropske politike prema Kini. U ovoj tački se koalicioni sporazum opet dotiče transatlantskog partnerstva i saradnje sa zemljama sličnog opredeljenja (*gleichgesinnte*) ne bi li se smanjila strateška zavisnost. U sporazumu se eksplicitno spominju problemi koje Nemačka uvida u kineskoj spoljnoj i unutrašnjoj politici: ostrva u Južnom kineskom moru; narušavanje statusa kvo u vezi sa Tajvanom nemiroljubivim sredstvima; ljudska prava Ujgura; i povratak sistema „jedna zemlja-dva sistema” u Hong Kong. U svom partijskom programu, SPD je najšturija kad se radi o Kini, konstatujući Kinu i kao nezaobilaznog činioca u rešavanju svetskih kriza i kao zemlju s kojom se sukobi interesa i vrednosti umnožavaju. I FDP i Zeleni odbacuju Investicioni sporazum EU sa Kinom zbog stanja ljudskih i radničkih prava, kao i zbog nedostatka jednakih uslova za nastupanje na kineskom tržištu. Sve tri stranke spominju u programima stanje ljudskih prava Ujgura, status Hong Konga, i pritisak koji raste na Tajvan. Zeleni su u programu napisali da će se zalagati za slanje misije za utvrđivanje činjenica Saveta za ljudska prava UN. Predviđeni odnos prema Kini je u programima Zelenih i FDP-a u okviru u okviru multilateralne diplomatije, sa evropskim ili transatlantskim partnerima.

Zaključak

Koalicioni sporazum u oblasti spoljne politike ima najviše sličnosti sa sadržajem izbornih programa Zelenih i FDP-a, koje su u njega prebacile delove rečenica ili čak cele rečenice iz svojih programa. Program SPD-a je relativno štur što se tiče spoljne politike i unosi iz njegovog izbornog programa su skromno doprineli temama analiziranim u ovom članku. I u ovoj vladi se nastavlja tradicija multilateralnog pristupa u spoljnoj politici Savezne republike Nemačke posle 1990, odnosno izbegavanje unilateralnih nastupa i radije biranje izgradnje koalicija zarad diplomatskih akcija. Gotovo cela spolja politika je predviđena da se obavi kroz okvir spoljne politike EU. Čak dva koaliciona partnera su se zalagala u svojim programima za stvaranje evropske federacije. Akcenat na spoljnoj politici u programima Zelenih i FDP-a bi mogao da ukazuje na to da su obe stranke očekivale da budu na vlasti i da im pripadne mesto ministra spoljnih poslova, koje tradicionalno pripada mlađem koalicionom partneru u dosadašnjim, dvočlanim, koalicijama nemačkih vlada.

Analysis of the coalition agreement of the new German government from November 2021: Chapter VII - German foreign policy

Abstract

This article is an analysis of the foreign policy of the new German government as put in the Coalition agreement of the Social Democratic Party of Germany (SPD), Green Party and Liberal Party (FDP). The Coalition agreement is compared with the chapters dealing with the foreign policy from the election programmes of the coalition partners. The article focuses on the following issues from the Coalition agreement: Future of the EU, Foreign and Security Policy of EU, importance of multilateralism, bilateral and regional relations with USA, Russia, China, Turkey, and the Western Balkans.

Key words

Germany, Socialdemocratic Party (SPD), Green Party, Liberal Party (FDP), Olaf Scholz, Elections, Political parties, Foreign policy

Literatura

- Anghel, S., Immenkamp, B., Lazarou, E., Saulnier, J. L., & Wilson, A. B. (2020, Septembar). *On the path to 'strategic autonomy': The EU in an evolving geopolitical environment*. Retrieved from European Parliamentary Research Service: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2020\)652096](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2020)652096)
- Bitkom. (2021, Avgust 13). *Bitkom: Bundesverband Informationswirtschaft, Telekommunikation und Neue Medien e.V.* Retrieved from Positionspapier: Auf einen Blick - 10 Jahre Industrie 4.0: https://www.bitkom.org/sites/default/files/2021-08/20210820_bitkom-positionspapier_-10-jahre-industrie-4.0-.pdf
- Borrell, J. (2021, Novembar 15). *European External Action Service*. Retrieved from A Strategic Compass to make Europe a Security Provider: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/foreword_-_a_strategic_compass_to_make_europe_a_security_provider.pdf
- Bundesregierung. (2021, Novembar 24). *Koalitionsvertrag zwischen SPD, Bündnis 90/Die Grünen und FDP*. Retrieved from Bundesregierung.de: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/gesetzesvorhaben/koalitionsvertrag-2021-1990800>
- Bündis90/Grüne. (2021, Jun). *Grünes Wahlprogramm zur Bundestagswahl 2021*. Retrieved from Bündis 90/die Grünen: <https://www.gruene.de/artikel/wahlprogramm-zur-bundestagswahl-2021>
- European Union. (2021, March). *Joint Declaration on the Conference on the Future of Europe*. Retrieved from Conference on the Future of Europe: https://futureu.europa.eu/rails/active_storage/blobs/eyJfcmFpbHMiOnsibWVzc2FnZSI6IkJBaHBRdz09IiwiaXhwljpuclWxsl-CjwdXlloIjibG9iX2lkn19--e65d2ab6955bcb15f43dc455c5233f63902b8640/EN_-_JOINT_DECLARATION_ON_THE_CONFERENCE_ON_THE_FUTURE_OF_EUROPE.pdf

- FDP. (2021, Avgust). *Viel zu tun – Wahlprogramm 2021*. Retrieved from Freie demokratische Partei: https://www.fdp.de/sites/default/files/2021-08/FDP_BTW2021_Wahlprogramm_1.pdf
- Hilz, W. (2009, December 7). *Perspektiven der deutschen Außenpolitik seit 1989*. Retrieved from Bundeszentrale für politische Bildung: <https://www.bpb.de/izpb/7917/perspektiven-der-deutschen-aussenpolitik-seit-1989>
- Koch, M., & Stratmann, K. (2021, November 26). *Was der neue Streit um Nord Stream 2 für die künftige Regierung bedeutet*. Retrieved from Handelsblatt: <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/pipeline-was-der-neue-streit-um-nord-stream-2-fuer-die-kuenftige-regierung-bedeutet/27834140.html?ticket=ST-953150-IDdQYjHuONBw4MGic-6KA-ap6>
- Leonard, M., & Shapiro, J. (2019, Jun 25). *European Council on Foreign Relations*. Retrieved from Strategic sovereignty: How Europe can regain the capacity to act: https://ecfr.eu/publication/strategic_sovereignty_how_europe_can_regain_the_capacity_to_act
- SPD. (2021, May 9). *Das Zukunftsprogramm der SPD. Wofür wir stehen. Was uns antreibt. Wonach wir streben*. Retrieved from Sozialdemokratische Partei Deutschlands: <https://www.spd.de/programm/zukunftsprogramm/>
- Vareger, D. (2021, Decembar 24). Nemačka: Ogoromni izazovi pred novom vladom. *Novi magazin*, pp. 41-43.
- Vareger, D. (2021a, Oktobar 21). EU ponovo u izbegličkoj krizi. *Novi magazin*, pp. 40-42.

	Izbori za parlament SR Nemačke 2021.					
	Finalni rezultati	Prvi glas	%	Drugi glas	%	Mandati
Broj glasača/ mandata	61.181.072	-	-	-	-	736
Broj izašlih	46.854.508	76,6	-	-	-	
Nevažeci	492.495	1,1	412.485	0,9		
Važeći	46.362.013	98,9	46.442.023	99,1		
SPD	12.234.690	26,4	11.955.434	25,7		206
DIE GRÜNEN	6.469.081	14,0	6.852.206	14,8		118
FDP	4.042.951	8,7	5.319.952	11,5		92
CDU	10.451.524	22,5	8.775.471	18,9		152
CSU	2.788.048	6,0	2.402.827	5,2		45
DIE LINKE	2.307.536	5,0	2.270.906	4,9		39
AfD	4.695.611	10,1	4.803.902	10,3		83

Branko Milanović, Kapitalizam, sam - Budućnost sistema koji vlada svetom

Čini se da kapitalizam kao apsolutno dominantan društveno-ekonomski sistem nema alternativu. Ekonomija koju odlikuju hiperkomercijalizacija i pojedinci posvećeni amoralnoj jurnjavi za profitom, proizvodi ogromne nejednakosti i nepravdu. Ljudskom biću urođena težnja ka ugodnijem životu održava bezuslovnu podršku kapitalizmu koji, sa druge strane, uspostavlja viđenje uspeha jedino kao sticanje novca. Branko Milanović u svojoj knjizi *Kapitalizam, sam - Budućnost sistema koji vlada svetom*, prikazuje istorijski put kapitalizma do njegovog savremenog vladanja svetom. Osim toga, otvara pitanje njegove budućnosti i mogućnosti stvaranja egalitarnijeg i pravednijeg sveta.

Međutim, kapitalizam nije jedan i svuda isti. Milanović daje prikaz dva savremena modela kapitalizma kroz opise dve ekonomski najjače države kao njihove paradigmatične primere. Jedan je liberalno-meritokratski kapitalizam oličan u Sjedinjenim Američkim Državama, a drugi je politički kapitalizam oličan u Kini.

Posvećen proučavanju nejednakosti i distribucije dohotka, Milanović i ova dva kapitalistička sistema analizira oslanjajući se na indeks dohodovne nejednakosti i tragajući za uzrocima nejednakosti. U liberalno-meritokratskom kapitalizmu rasprostranjenom na Zapadu, povećanje udela dohotka od kapitala u ukupnom dohotku vodi jačanju ekonomske i političke moći onih u čijim rukama je koncentrisano vlasništvo na kapitalu.

Pojava koja dobro objašnjava rast nejednakosti u Sjedinjenim Američkim Državama na početku 21. veka je homogamija - izbor partnera po ekonomskoj sličnosti, koja uz porast učešća žena u radnoj snazi značajno doprinosi rastu nejednakosti. Deca vlasnika kapitala, osim što nasleđuju bogatstvo od svojih roditelja, što doprinosi međugeneracijskom prenosu nejednakosti, imaju i mogućnost da se obrazuju na najboljim univerzitetima, što dalje vodi uvećanju njihovog dohotka i od rada.

Održavanju ekonomske nejednakosti doprinose veze najbogatijih sa političkim elitama koje se uspostavljaju finansiranjem izbornih kampanja. Na ovom, kao i na mnogim drugim mestima u knjizi, autor se oslanja na empirijske podatke. Ovde iznosi zapanjujuć podatak da jedan procenat unutar jednog procenta najbogatijih obezbeđuje 40% donacija za političke kampanje u SAD. Najbogatiji time zadužuju političko vođstvo da usvaja politike koje njima pogoduju.

Postojeći sistem u samo formalno komunističkoj Kini jeste kapitalistički jer se u njemu veći deo proizvodnje obavlja korišćenjem sredstava u privatnom vlasništvu, većinu radne snage čine radnici koji rade za nadnicu, a koordinacija proizvodnje i formiranje cena su decentralizovani. Osim Kine, u ovaj opis se uklapa još nekoliko država u Jugoistočnoj Aziji poput Vijetnama, Malezije, Laosa i Singapura. Ali i neke države u Africi: Alžir, Tanzanija, Angola, Bocvana, Etiopija, Ruanda. Jedan od kontroverznijih stavova iznetih u knjizi je da je komunizam najznačajniju ulogu imao upravo u pretvaranju feudalnih zemalja u kapitalističke. Politički kapitalizam odlikuju tehnokratska birokratija sa zadatkom da omogući visok ekonomski rast, odsustvo vladavine prava i sposobnost državne uprave da zauzda privatni sektor. Autor tvrdi da je ekonomski uspon Kine rezultat decentralizovanosti donošenja ekonomskih politika, te da su upravo lokalni nivoi vlasti inicirali spovođenje politika koje su vodile uspehu.

Kao i liberalno-meritokratski, i politički kapitalizam prati uvećanje nejednakosti. Generisana razlikama u razvoju urbanih i ruralnih krajeva

i priobalja i unutrašnjosti, nejednakost je najuočljivija između različitih regiona. Arbitrarnost u primeni pravila i korupcija su suštinske unutrašnje odlike političkog kapitalizma, koje proizvode nejednakost i time prete da poljuljaju legitimnost sistema. Ipak, uspostavljanje kapitalizma u Kini i njen neverovatan ekonomski rast urušili su sliku o neraskidivoj vezi liberalne demokratije i kapitalizma. Demokratske institucije i vladavina prava nisu neophodan uslov za ekonomski rast. Autoritarna Kina prete da u ukupnom bruto domaćem proizvodu za nekoliko godina prestigne staru demokratiju – Sjedinjene Američke Države.

Iako demokratiju vidi kao prednost liberalno-meritokratskog kapitalizma zbog mogućnosti da se građani izjasne u pcesu donošenja odluka i koriguju politike koje smatraju pogrešnim, Milanović ne veruje u mogućnost uspostavljanja demokratije u Kini, čak ni delovanjem ojačale kapitalističke klase koja bi mogla zahtevati sigurna vlasnička prava i jasna pravila igre. S druge strane, Milanović ne veruje ni da je lako moguće kineski politički kapitalizam presaditi u neku drugu zemlju. Pitanje je da li bi funkcionisao jednako uspešno kao u Kini koju odlikuju specifična tradicija i kultura koji su kroz čitavu istoriju održavali autonomiju države od ekonomskih elita.

Mada se očekivalo da će ekonomski uznapredovala Kina usvojiti demokratski politički sistem, to se nije desilo. S druge strane, po nekim elementima liberalno-meritokratski kapitalizam sve više liči na politički kapitalizam. Koruptivni odnosi bogatih i političkih elita prisutni su i u jednom i u drugom modelu. U odsustvu ekonomskog rasta sistem političkog kapitalizma u Kini izgubio bi podršku građana lišenih vladavine prava i demokratskog odlučivanja i okruženih korupcijom, i doveo do socijalnih nemira. Iz tog ugla gledano, i SAD gube svoju prednost – demokratsku vladavinu zamenjuju plutokratskom, te im prete ista opasnost.

Četvrto poglavlje autor je posvetio razmatranju promena koje je kapitalizmu donela globalizacija. Slobodno kretanje faktora proizvodnje pozitivno deluje na svetski ekonomski rast, a globalizacija je samo olakšala kretanje preko državnih granica prvo kapitala, a onda i rada. Migracije u doba globalizacije podstaknute neujednačenim srednjim dohotkom, vode radnu snagu u bogatije zemlje gde može zarađivati više. Ipak, sa druge strane, među domaćim stanovništvom javlja se otpor prema migrantima i njihovoj drugačijoj kulturi, te migracije mogu imati pozitivan efekat na ekonomski rast samo ukoliko ne dovode do sukoba domaćeg i imigrantskog stanovništva.

Milanović tvrdi da se spremnost domaćeg stanovništva da prihvati imigrante povećava sa smanjenjem obima prava i beneficija koja oni stižu useljenjem, što garantuje da neće biti u jednakom položaju kao domaće stanovništvo i zapravo predstavlja diskriminaciju. U državama blagostanja česti su antimigrantski stavovi, čak i partije levice, sasvim paradoksalno zastupaju anti-internacionalističke stavove smatrajući da doseljenici ugrožavaju državu blagostanja.

Na pojedinim mestima u knjizi, a naročito u poslednjem poglavlju, autor daje predloge kako liberalno-meritokratski kapitalizam učiniti egalitarnijim i pravednijim. On predlaže neke mehanizme poput povoljne poreske politike za male i srednje deoničare, veće poreze na nasledstvo uz doniranje kapitala onima koji ga ne poseduju, obezbeđivanje besplatne zdravstvene zaštite i obrazovanja, isključivo javno finansiranje izbornih kampanja, ograničavanje beneficija nedržavljanima.

Mada izostavlja društveno-ekonomske sisteme drugih zemalja koji imaju svoje specifičnosti, ova knjiga daje doprinos razumevanju sistema dve trenutno najveće ekonomije. *Kapitalizam, sam - Budućnost sistema koji vlada svetom* otvara pitanja budućnosti i pokušava da pronađe odgovore i ponudi rešenja, a pre svega da podstakne čitaoce na razmišljanje o manama sveta u kome žive i sistema koji programira njihove potrebe i ponašanje. Preispitujući ona koja sam nudi, Milanović je pokazao da nema jednostavnih predloga za poboljšanje liberano-meritokratskog kapitalizma, ali da je i te kako potrebno da tragamo za njima.

Marina Milosavljević,

Saradnica-demonstratorka na predmetu Politička sociologija,
Fakultet političkih nauka Univerzitet u Beogradu

Program:

Word for Windows

Pismo:

latinica

Font:

Times New Roman

Veličina fonta:

12

Prored:

1,5 (1.5 lines)

Minimalni obim:

15.000 karaktera (uključujući i praznine, *with spaces*).

Maksimalni obim:

20.000 karaktera (uključujući i praznine, *with spaces*).

Svaki tekst treba da ima naslov, ime i prezime autora, naučno i/ili nastavno zvanje, naziv ustanove u kojoj je zaposlen (univerzitet, fakultet, ime i prezime).

Pri navođenju, strana imena prvi put pisati u originalu, a zatim ih transkribovati.

Svaka tabela i/ili grafikon treba da sadrže broj, naslov, izvor, kao i da pokažu svoju funkciju u tekstu.

U fusnote upisivati samo propratne komentare.

Na kraju citata otvoriti zagradu i u nju uneti prezime autora, godinu izdanja i stranu.

- jedan autor: (Beyme, 2002: 155)
- dva autora: (Evans and Whitefield, 1993: 548)
- slučaj kada se citira autor čija su dela navedena u spisku literature više puta a izdata iste godine: (Sartori, 2003b: 143)

U spisku literature autore treba navesti po abecednom redu.

Red navođenja u slučaju knjiga: prezime, ime, godina izdanja, naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, izdavač.

Primer:

Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.

Primer navođenja teksta u knjizi:

Lipset, Seymour Martin and Rokkan Stein (1967). "Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alignment: An Introduction". In *Party Systems and Voter Alignments Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.

Primer navođenja teksta iz časopisa:

Evans, Geoffrey and Whitefield Stephen, Identifying the Bases of Party Competition in Eastern Europe. *British Journal of Political Science*, Vol. 23, No 4 (Oct., 1993), pp. 521-548.

Internet izvori:

Prezime, Ime, datum, „Naziv teksta“. Naziv institucije,
<http://www.ipsa.org/publications/ipsr> (Datum posete: 05. 6. 2011)

Autori snose odgovornost za sadržaj, stavove i verodostojnost činjenica u tekstu.

Objavlivanjem teksta autor prenosi sva autorska prava na izdavača časopisa.

Politički ŽIVOT

Časopis
za analizu politike

Novembar 2021

Broj

21

ISSN 2217-7000

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

CENTAR ZA
DEMOKRATIJU